

**SÜT SIĞIRCILIĞI İŞLETMELERİNDE
KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMININ ANALİZİ:
ERZURUM İLİ PASINLER İLÇESİ ÖRNEĞİ**

Sima SAYAR

**Yüksek Lisans Tezi
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı
Tarım Politikası ve Yayın Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Okan DEMİR**

2018

Her hakkı saklıdır

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SÜT SIĞIRCILIĞI İŞLETMELERİNDE KADINLARIN İŞGÜCÜNE
KATILIMININ ANALİZİ: ERZURUM İLİ PASINLER İLÇESİ
ÖRNEĞİ**

Sima SAYAR

**TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
Tarım Politikası ve Yayım Bilim Dalı**

**ERZURUM
2018**

Her hakkı saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAY FORMU

SÜT SIĞIRCILIĞI İŞLETMELERİNDE KADINLARIN İŞGÜCÜNE
KATILIMININ ANALİZİ: ERZURUM İLİ PASINLER İLÇESİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Okan DEMİR danışmanlığında, Sima SAYAR tarafından hazırlanan bu çalışma 26/09/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı – Tarım Politikası ve Yayım Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr. Vedat DAĞDEMİR

İmza:

Üye: Prof.Dr. Bülent GÜLÇUBUK

İmza:

Üye: Dr.Öğr.Üyesi Okan DEMİR

İmza:

Yukarıdaki sonuç;

Enstitü Yönetim Kurulu 25/10/2018 tarih ve 42/11 nolu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KARAKAN
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaklardan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak olarak kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

SÜT SIĞIRCILIĞI İŞLETMELERİNDE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMININ ANALİZİ: ERZURUM İLİ PASINLER İLÇESİ ÖRNEĞİ

Sima SAYAR

Atatürk Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı
Tarım Politikası Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Okan DEMİR

Türkiye’de tarım sektörünün ekonomideki yeri oldukça önemlidir. Türkiye’de olduğu gibi Erzurum’da da tarım sektörü istihdamda önemli bir yer tutmaktadır. Tarımsal üretimde kadın emeği, potansiyel bir işgücü olarak ücretsiz aile işçisi statüsündedir. Bu çalışmada, iklim şartları ve coğrafi yapısı nedeniyle bitkisel üretimden ziyade hayvansal üretimin daha yoğun yapıldığı, Erzurum ili Pasinler İlçesinde faaliyet gösteren süt sığırcılığı işletmelerinde kadınların işgücüne katılımları analiz edilmiştir. Bu bağlamda, tarım işletmesinde kadın emeğinin yoğunluğu, yoğunluğa etki eden sosyo-ekonomik faktörler ve işletmelerin tarımsal yapısı irdelenmiştir. 22 kırsal mahallede 135 işletmede uygulanan anketlere dayalı olarak elde edilen birincil veriler, istatistik ve ekonometrik analizlerle değerlendirilmiştir. Emek yoğunluğuna etki eden faktörler ordered probit modeliyle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, kadınlar tarımsal üretimde ortalama olarak yılda 976.3 saat, günde 2.6 saat çalışmaktadır. Yıllık kadın emeğinin %59.1’i süt ürünleri üretiminde, %32.1’i hayvancılıkta ve %8.8’i ise bitkisel üretimde kullanılmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre kadınlar bitkisel üretimde en fazla çapalamada, hayvansal üretimde ise tereyağı, peynir yapımında ve süt sağımında emek yoğun olarak çalışmaktadır. Tarım işletmesinin ölçeği arttıkça kadın emeğinin arttığı, tarımdışı gelirin varlığıyla kadın emeğinin azaldığı belirlenmiştir. Yöreye yapılacak doğru yayım hizmetleri, fuar gezileri, halk eğitim kurslarının kadınları daha donanımlı hale getireceği önerilmektedir.

2018, 74 sayfa

Anahtar Kelimeler: Kadın emeği, süt sığırcılığı, Erzurum

ABSTRACT

Master Thesis

ANALYSIS OF FEMALE LABOR IN DAIRY CATTLE ENTERPRISES: THE CASE STUDY PASINLER OF ERZURUM PROVINCE

Sima SAYAR

Atatürk University
Graduate Institute for Natural Sciences
Department of Agricultural Economics
Science Policy of Agricultural Policy

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Okan DEMİR

In Turkey, where the economy of the agricultural sector is very important. As in Turkey, it holds an important place in the agriculture sector in Erzurum employment. In agricultural production, women's labor is viewed as a latent labor force and women are at the status of the unpaid family worker. In this study, the participation of women in labor force in dairy cattle enterprises was analyzed in Erzurum, Pasinler province where the animal production was made more intense from vegetal production due to climate conditions and geographical structure. In this context, the density of female labor in agriculture, the socio-economic factors affecting density, and the agricultural structure of enterprises are examined. The primary data obtained from 135 surveys in 22 villages were evaluated by statistical and econometric analyzes. Factors affecting labor intensity were analyzed by the ordered probit model. According to the findings, women work on average 976.3 hours per year in agricultural production, 2.6 hours per day. 59.1% of the annual female labor is used in dairy products production, 32.1% in livestock production and 8.8% in crop production. According to the results of the research, women are working intensively on hoeing work, butter and cheese making, and milking. It is suggested that agricultural extension activities, fair visits and public education courses for the women to be made in the region will make women more equipped.

2018, 74 pages

Keywords: Women's labor , dairy cattle, Erzurum

TEŞEKKÜR

Araştırma konunun belirlenmesinden sonuçlanmasına kadar desteğini esirgemeyen kıymetli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Okan DEMİR'e sabrından ve bilgilerini cömertçe paylaşımından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte bana yardımcı olan Tarım Ekonomisi Bölümü öğretim üyelerine de saygılarımı sunarım.

Tez anketlerimi yaparken bana yardımcı olan ve gittikleri tüm kırsal kadın eğitimlerine beni davet eden Tarım ve Orman Bakanlığı Erzurum İl Müdürlüğü çalışanlarına, Tarım ve Orman Bakanlığı Pasinler İlçe Müdürlüğü çalışanlarına, ankete gittiğim günlerde eve geç kaldığımda camda endişeyle beni bekleyen anneme ve babama, bu süreçte az yada çok bana yardımı dokunan herkese çok teşekkür ederim.

Nesnel bir düşünce yapısına sahip kadınların ellerinin değmesinin dünyayı değiştireceğine, insanlık tekamüle erdikçe kuvvet ve gelişmenin kadınların bakışlarında saklı olduğuna inancım tamdır.

Sima SAYAR

Eylül , 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Kapsamı.....	4
1.2. Araştırmanın Amacı	4
2. LİTERATÜR ÖZETİ.....	6
3. MATERYAL ve YÖNTEM.....	13
3.1. Materyal.....	13
3.2. Yöntem	13
3.2.2. Deskriptif analizler	16
3.2.3. İstatistik analiz.....	18
3.2.4. Ekonometrik Analiz	19
4. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	23
4.1. İşletmelerin Tabakalandırılması.....	23
4.2. Arazi Varlığı, Tasarruf Şekli ve Üretim Deseni.....	23
4.3. İşletmelerin Nüfus Durumu	27
4.4. İşletmelerin İşgücü Durumu	28
4.5. İşletmelerde Eğitim Durumu	28
4.6. İşletmelerin Gelir Durumu	30
4.7. İşletmelerin Tarımsal Mekanizasyon Durumu	30
4.8. İşletmelerin Konut ve Tarımsal Yapı Durumu.....	31
4.9. İşletmelerin Hayvan Varlığı	32
4.10. İşletmelerin Hayvansal Ürün Üretimi	34
4.11. İşletmelerde Kadın Emegi Durumu.....	36
4.12. Çapraz Tablolar ve Bağımsızlık Testi Sonuçları.....	41

4.13. Ekonometrik Model.....	52
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	57
KAYNAKLAR	64
EKLER.....	68
EK 1.	68
ÖZGEÇMİŞ	75

KISALTMALAR DİZİNİ

ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
FAO	: Food and Agriculture Organization Of The United Nations
TRA1	: Erzurum, Erzincan, Bayburt Bölgesi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1. Pasinler İlçesinde süt üretiminin yoğun olduğu kırsal mahalleler..... 15

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 3.1. Uygulanan anketlerin kırsal mahallelere göre dağılımı.....	16
Çizelge 3.2. İşgücünü erkek iş birimi'ne çevirmek için kullanılan katsayılar.....	18
Çizelge 3.3. Hayvan varlığını büyük baş hayvan birimine dönüştürmek için kullanılan katsayılar.....	18
Çizelge 3.4. Cramer's V değer aralıkları	19
Çizelge 4.1. İşletmelerin tabakalara göre dağılımı	23
Çizelge 4.2. İşletmelerin arazi varlığı dağılımı.....	25
Çizelge 4.3. İncelenen işletmelerin arazi varlığının çeşitlerine göre dağılımı.....	25
Çizelge 4.4. İncelenen işletmelerde ekilen ürünler ve ekiliş miktarları (Da)	26
Çizelge 4.5. İşletmelerde ortalama nüfus ve cinsiyete göre dağılımı	27
Çizelge 4.6. İncelenen işletmelerde hane reisi erkek ve kadının yaş dağılımları	27
Çizelge 4.7. İncelenen işletmelerde nüfus ve işgücü varlığı.....	28
Çizelge 4.8. İncelenen işletmelerde hane reisi erkeğin eğitim durumu	29
Çizelge 4.9. İncelenen işletmelerde kadının eğitim durumu.....	29
Çizelge 4.10. İncelenen işletmelerde kaynaklarına göre gelir miktarları (TL/Yıl).....	30
Çizelge 4.11. İncelenen işletmelerin alet-makina varlığı (Adet)	31
Çizelge 4.12. İncelenen işletmelerin ev ve tarımsal yapı varlığı (m ²).....	32
Çizelge 4.13. İşletmelerde hayvan varlığı (baş).....	33
Çizelge 4.14. İşletmelerde Hayvan Varlığının Dağılımı	34
Çizelge 4.15. İşletmelerde hayvansal ürün üretimi ve evsel tüketim dağılımı (kg/yıl) ..	36
Çizelge 4.16. İncelenen işletmelerde kadın emeğinin yıl içerisinde dağılımı	37
Çizelge 4.17. İncelenen işletmelerde kadın emek miktarı ve dağılımı (saat/yıl).....	39
Çizelge 4.18. İncelenen işletmelerde kadın emek miktarının oransal dağılımı (%)	41
Çizelge 4.19. İncelenen işletmelerde tarımda kadın emek düzeyinin işletme büyüklüklerine göre dağılımı	43
Çizelge 4.20. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin erkeğin üyelik sayısı gruplarına göre dağılımı	44
Çizelge 4.21. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin çalışan birey sayısı gruplarına göre dağılımı	45

Çizelge 4.22. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin bitkisel üretim yüzdesi gruplarına göre dağılımı	45
Çizelge 4.23. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin hayvansal üretim yüzdesi gruplarına göre dağılımı.....	46
Çizelge 4.24. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin hayvansal gelir gruplarına göre dağılımı	47
Çizelge 4.25. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin toplam gelir gruplarına göre dağılımı	48
Çizelge 4.27. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin inek sayısı gruplarına göre dağılımı	50
Çizelge 4.28. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin büyükbaş hayvan birimi gruplarına göre dağılımı	50
Çizelge 4.29. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin kadın çalışma gruplarına göre dağılımı	51
Çizelge 4.30. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin emek karşılığı gruplarına göre dağılımı	52
Çizelge 4.31. Modelde kullanılan değişkenlerin tanımlanması	53
Çizelge 4.32. Ordered probit model sonuçları	56

1. GİRİŞ

Kadın, ilk çağlardan itibaren her alanda var olma savaşı vermiştir. Tarih boyunca, statü olarak zaman zaman hak ettiği konumu aldığı çok kısıtlı dönemler olmasına rağmen, genellikle toplumda ikincil pozisyonda yer almıştır. Eski Hint, Çin-Japon, Yunan-Roma, cahiliye müşrik geleneklerinde kadın, kocasının hakimiyetine mahkûm edilmiş, temel nitelikleri bastırılmış, kimliksizleştirilmiş ya da hak etmediği bir kimliği kabul etmek zorunda bırakılmıştır (Bahadır 2005). Orta Asya Türk toplumlarının bazıları, İslamiyet'in doğuşu ve yayılışı dönemleri, kadın statüsünün olumlu geliştiği dönemlere örnek gösterilebilir. Günümüzde ise hayatın her alanında bulunan kadının statüsü, ekonomik yeri, ülkeden ülkeye ve toplumdaki topluma değişkenlik göstermektedir. Hangi toplumda veya herhangi bir toplumun hangi kesiminde kadının ekonomideki yeri ve emeği incelenirse incelensin, konuyu sadece ekonomik olarak irdelemeye çalışmak toplumu bir bütün olmaktan çıkarmaya çalışmaktan öteye gitmeyecektir. Dolayısıyla kadını incelemek, ancak, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik bütünlük içerisinde ele almaktan geçmektedir.

Dünya gıda üretiminin %50'sinden fazlasını gerçekleştiren kadın çiftçiler, birçok ülkede ataeril düzen, dini ve kültürel yapıdan dolayı yüksek oranda işgücüne katılmalarına rağmen çalışmıyor kabul edilip, istatistiklerde ev kadını olarak yer almaktadır. Bu durum tarımda kadın emeğinin bir problem olarak ne kadar derinleştiğini açıkça göstermektedir. Türkiye'de de kırsal kadının emeğine bakış birçok ülkeyle benzerdir. 2016 yılı itibarıyla istihdam edilen kadınların %28.7'si tarım sektöründe çalışırken, erkeklerin %15.5'i tarım sektöründedir. Tarımda istihdam edilen kadın sayısı 2.38 milyon, erkekler ise 2.92 milyondur (TÜİK 2016). Diğer yandan tarımda çalışan kadınların %74.4'ü ücretsiz aile işgücü konumundadır. Oysa tarım dışı sektörlerde bu oran %5.7'dir (Gülçubuk ve Yasan 2009).

Kırsalda kadın emeği, üretim sürecinde tüm girdilerin birbiriyle etkileşimi yoluyla, hane içi tüketimi ve pazar için ürün elde ederek tarımsal sistemin döndürülmesini ve ailenin ekonomik refahının geliştirilmesini sağlamaktadır (Hablemitoğlu 1998).

Türkiye’de kırsal kesimde kadına yönelik yapılacak incelemelerde, tarım sektörü ön plana çıkmaktadır. Zira, kırsal kadının kayıtlı veya kayıt dışı en fazla istihdam edildiği alan tarımdır. Günümüzde tarımsal üretimde büyük oranda cinsiyete dayalı iş bölümü görülmekte ve bu iş bölümü de kadın emeğine dayanmaktadır. FAO tarafından tarımın feminizasyonu olarak adlandırılan ve birçok azgelişmiş ülkelerde gözlemlenen bu süreç, tarımda kadın emeğinin yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir (Günaydın, 2009).

Türkiye’de tarımla uğraşan ailelerde yapılacak işler konusunda erkek ve kadın açısından geleneklere dayalı bir iş bölümü vardır. Bu iş bölümünde erkekler genellikle sadece tarımsal işlerin bir kısmını yaparken, kadınlar hem yeniden üretim hem de ailenin yaşamının sürdürülmesi için gerekli tüm ihtiyaçları karşılamaya yönelik faaliyetleri gerçekleştirirler. Ayrıca, gıda seçimi, üretimi, yetiştirilmesi, hazırlanması ve hasadında merkezi role sahip olmaları gibi özellikleri nedeniyle kadınlar tarımsal üretimin biriktirici, koruyucu ve geliştirici beynidirler (Aysu 2009). Aslında bir Türk atasözünde söylendiği gibi; “Kadın herşeyi, erkeklerde kalanını yapar”.

Yapılan işlerden hangisinin ev işi hangisinin ekonomik faaliyet olarak tanımlanacağı toplumdan topluma ve zamana göre farklılık göstermektedir. Kırsalda iş yeri ile konut ayrımı kesin çizgilerle yapılamamaktadır. Dünyanın birçok yerinde aile işletmeleri tarafından ekilen ürünlerin toplanması ve hasadı “ev işi” olarak tanımlanmıştır. Buna bağlı olarak da kadının üretimdeki konumu “ücretsiz aile işçiliği” olarak belirlenmektedir (Sirman 1991).

Genellikle erkeklerin yaptıkları işler toplumsal olarak karşılığında daha fazla gelir getiren işlerdir. Kadınların yaptıkları işler daha çok ev eksenli emeğe dayanan mevsimlik, yarı zamanlı, ücretsiz işler olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak kırsal alanda ev işleri ile tarımsal faaliyetlerin birbirine yakın görünmesi ve bazı ev işlerinin tarımsal işletmeyi destekleyici olması kadın işini değersiz ve görünmez kılmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında “erkek işi” ve “kadın işi” tanımlamalarında birincisinin daha değerli, ikincisinin ise daha az değerli olduğu yolunda yargılar toplumda kabul görmektedir (Hablemitoğlu 2001). Kadınların “ucuz emek” veya “aile ekonomisine

yardımcı” olarak görülmesi ve faaliyetlerinin büyük bölümünün ev işi yani gerçek anlamda üretim değil doğal yaşamlarının bir parçası olarak kabul edilmesi, işin değerinin düşük algılanmasına neden olmaktadır. Kadının ev içi sorumluluklarından kaynaklanan emeği, kapalı aile ekonomisi içerisinde kalmakta ve kadınlar, ekonomik değişim değeri olmayan görünmez emeğin karşılığını alma ve kullanma olanağından yoksun bulunmaktadır (Kulak 2011). Kadınlar gün içerisinde ev işleri ve çocuk bakımının yanı sıra tarla işleri ya da hayvancılık işleri ile de yoğun bir şekilde uğraşmaktadır. Fakat bu işler kadının zaten yapması gereken işler olarak görüldüğü için bu emeklerinin karşılığını alamamaktadırlar. Türkiye’de kadın çiftçi profili şöyledir; bitkisel üretimin yaygın olarak yapıldığı bölgelerde kadınlar tarla ekimi, taş temizliği, çapa, meyve ve sebze toplama, pazarlama işlerinde faaliyet gösterirken, hayvansal üretimin yoğunlukta olduğu bölgelerde ise ahır temizliği, hayvan temizliği, süt sağımı, süt ürünlerinin yapılması ve pazarlanması faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Tarım kesimindeki kadınların üretime katılım düzeyleri, ailenin sahip olduğu arazi ve hayvan varlığına, gelire ve ürün desenine göre değişmektedir. Ancak, tarımda mekanizasyon düzeyi arttıkça kadın tarımsal üretimden kopmakta ve çalışma potansiyeli ev kadınlığına yönelmektedir. Az topraklı ailelerde kadınlar mevsimlik işçilik başta olmak üzere bitkisel ve hayvansal üretimin her aşamasına katılmaktadır (Gülçubuk 1999).

Ülkemizde kadın istihdamında tarım sektörü önemli bir paya sahiptir. Bu nedenle tarımsal istihdam düzeyini ve biçimlerini büyük ölçüde etkilemekte olan tarım sektöründe yaşanan feminizasyon sürecinin analiz edilmesi, kırsal alandaki kadın için olumlu ve olumsuz yönlerinin saptanması ve buna göre stratejiler geliştirilmesi önem taşımaktadır. Akademi içinde ve dışında yapılan tarıma ilişkin araştırmalarda kadın emeğine yönelik çalışmaların azlığı da bu konuda çaba gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

1.1. Araştırmanın Kapsamı

Tarımda kadın emeğinin süt sığırcılığı işletmeleri örneğinden analiz edilmesi ayrı bir izaha muhtaçtır. Şöyle ki; tarımsal faaliyet, bünyesinde çok fazla sayıda alt faaliyet kollarını bulunduran ve çok çeşitli iş tanımlarının yapılabileceği bir sektördür. Tarım içerisinde bulunan her bir faaliyetin girdi talebi özellikleri (miktar, zaman vs.) birbirinden çok farklı olabildiği gibi bir tarım işletmesi, bünyesinde birden fazla faaliyet alanı bulundurabilir. Erzurum İli tarım işletmelerinin genel karakteri geleneksel aile işletmeleri olmalarıdır. Yani öncelikli olarak öz tüketime yönelik üretimde bulunulur ve birden fazla faaliyet alanında üretim yapılır. Bir tarım işletmesinde, emek-yoğun olarak çalışılan ve hemen hemen yılın tamamında emek yoğunluğunun belli bir düzeyin altına düşmediği tek faaliyet alanı süt sığırcılığıdır. Erzurum İlinde de kadın emeğinin incelenebileceği en bariz örnek süt sığırcılığı işletmeleridir. Zira, süt ve süt ürünleri üretiminde temel girdi kadın emeğidir. Erzurum'da kayıtlı 91 bin çiftçinin sadece 9 bini kayıtlı kadın çiftçidir (TOB 2017). Oysa Erzurum'da istihdam edilen kadın nüfusunun %92'sinin tarım sektöründe ücretsiz aile iş gücü olarak çalıştığı bilinmektedir (Akay 2017). Erzurum karasal iklimin hüküm sürdüğü bir şehir olduğundan bitkisel üretim kısıtlı yapılmaktadır fakat serin iklime, kaliteli yem bitkileri üretimine, geniş mera alanlarına sahip olması Erzurum'u süt sığırcılığı açısından avantajlı hale getirmektedir (Yavuz vd 2016). Yani coğrafi şartlar ve iklim itibariyle Erzurum'da kadın emeğinin yıl içerisinde sürekli kullanıldığı (laktasyon süresi ortalama 300 gün) tarımsal üretim kolu, süt sığırcılığıdır. Dolayısıyla süt sığırcılığında faaliyet gösteren işletmelerde yaşayan kadınlar, tarımda kadını temsil etmektedir. Bu sebeplerle çalışma kapsamına süt sığırcılığı işletmeleri alınmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Tarım bir ülkenin omurgasıdır ve kadınlar bu omurgada kilit işgücüdür. Tarımsal üretimde, kadın emeğine dayalı iş bölümü günümüzde Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından "tarımın feminizasyonu" olarak adlandırılmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın olarak görülen bu durum tarımda kadın emeğinin incelenmesini gerektirmiştir.

Bu araştırma, kırsalda yaşayan kadınların emeklerini ve emek yoğunluğuna etki eden faktörleri ortaya koymayı hedeflenmiştir. Kırsal kesimdeki kadın nasıl bir hayat sürmekte, hangi sorunları yaşamakta ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanmasında kadın ne derecede etkili bilinmelidir. Ayrıca kırsalda kadın emeğinin görünmezliği kadını yoksullaştırmış ve daha fazla çalışmak zorunda bırakmıştır. Tarım sektöründe kadın emeğinin işgücüne katılımının ve bu katılımı etkileyen faktörlerin, Erzurum İli Pasinler İlçesi süt sığırcılığı işletmeleri örneği üzerinden hareketle belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu amacı gerçekleştirmek için çalışmanın hedefleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Erzurum İli Pasinler İlçesinde süt sığırcılığı işletmelerinin sosyo-ekonomik özelliklerinin belirlenmesi,
2. Süt sığırcılığı işletmelerinde, yürütülen tüm tarımsal faaliyetler esas alınarak, kadın emeğinin miktar olarak belirlenmesi ve buradan hareketle tarımda kadın emeğinin hayvancılıkta ihtisaslaşmış işletmeler için örneklenmesi,
3. Tarımsal faaliyetlerde kadın emeği yoğunluğu üzerine etkili olan faktörlerin belirlenmesi,
4. Tarım işletmelerinde kadınların yaşam koşullarının iyileştirilmesi için gereken politikaların düzenlenmesi ve geliştirilmesine yönelik önerilerin geliştirilmesi,
5. Kadınların emek yoğun çalıştığı süt sığırcılığında kendilerine ve ailelerine daha fazla zaman ayırabilmeleri, sosyal hayatlarında daha aktif olabilmeleri, aile işgücü konumundan çıkıp emeklerinin karşılığını alabilmeleri için gerekirse devlet destekli çözüm önerilerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Arıkan (1988), kentte yaşayan kadınlarla aynı haklara sahip olmasına rağmen kırsal kesimde yaşayan kadınların ezilmişliğini ve ikinci sınıf vatandaş olarak görüldüğünü vurgulamıştır. Kentteki kadın emeği karşılığında ücretini alırken kırsal mahallede yaşayan kadın sadece aile toprağında çalışan bir üretici konumundadır. Eşleriyle beraber kırdan kente göç eden kadın ise düşük eğitim seviyesi ile vasıfsız işçi konumunda kalmaktadır. Küçük yaşta yapılan evlilikler, boşanma hakkının sadece kocada olması, çok eşliliğin doğal görülmesi ise kırsal kesimde kadının diğer yüzüdür. Kırsal kadınların kalkınması için ilk olarak kırsal mahallede yaşayan kadının işçi statüsüyle istihdam edilmesi önerilmiştir. Böylece gelir elde eden kadın sosyo-ekonomik hayatın içinde olacak, kendini geliştirmesi ve güçlendirmesi için gerekli ortama kavuşacaktır.

Ecevit (1994), tarımda kadının toplumsal konumunu açıklayabilmek için ilk olarak Türkiye’de tarımda ataerkillik ve kadının mülksüzlüğü konusunun ele alınması gerektiğinden bahsetmiştir. Aile içerisinde kadına verilen mülklerin başka bir aileye gideceği gözüyle bakılmakta bu nedenle mülkler erkek çocuğa verilmektedir. Kadınlar evlendiğinde ise mülk beklentisi olmadığı için kadının emeğini kullanmak ön plana çıkmaktadır sonucuna varılmıştır.

Gülçubuk ve Karabıyık (2002), Türkiye’de kırsal kalkıma politikalarının işleyişi ve AB’nde kırsal kalkınma politikalarının işleyişi karşılaştırılmıştır. Türkiye’nin AB’ye uyum sürecinde izleyeceği kırsal kalkınma politikaları tartışılmıştır. Türkiye’de mevcut politikaların yetersiz olduğu ve olası bir üyelik durumunda kırsal kalkınma politikalarının yeniden yapılandırılması hatta köklü değişiklikler yapılması gerektiğine değinilmiştir.

Altınpıçak ve Gülçubuk (2004), Ankara ili Polatlı ilçesinde gezici tarım kadın işçilerinin yaşam koşullarının ele alındığı çalışmada, kadınların yaşam standardını yükseltebilmek için şu önerilerde bulunulmuştur: Barınma şartlarının iyileştirilmesi, araçlar tarafından değil devlet kurumları tarafından iş bulunması ve yönlendirilmeleri,

iş sağlığı ve güvenliği yasanın kapsamına girmeleri, sosyal güvenlik sorununun çözülmeli, yetersiz beslenmenin giderilmeli ve güvenli bir Şekilde alıŐma bölgelerine ulaŐımları sağlanmalıdır.

Uzunöz vd (2008), Tokat ilinde araştırma kapsamında incelenen kadınların gıda güvenliği konusundaki bilinç düzeyleri ölçülmeye çalıŐmıŐtır. Kırsal kesimde yaşayan kadınlar hem üretim hem tüketim faaliyetini yaptıkları için gıda güvenliği konusunda kilit isim olmuŐlardır. Araştırma sonucunda kadınların eğitim ve gelir seviyesi arttıkça gıda güvenliği konusunda daha bilinçli oldukları tespit edilmiştir.

Korkmaz ve Tüfekçi (2007), tarımda kadın sorunlarını ele aldıkları çalıŐmalarında Burdur ili Ağlasun ilçesinde kadın çiftçilerle yapılan anket sonucunda, kadınların ev ve iş yaŐamı arasında denge kurmakta zorlandığı her iki alanda da emek yoğun çalıştıkları için kendilerine vakit ayıramadıkları, ev içinde verilen kararlarda kendilerine sorulmadığı için rahatsız oldukları bu yüzden kendilerini değersiz hissettikleri, kadınların gelir elde ettikçe daha mutlu ve değerli hissettikleri, özellikle hayvancılıkla uğraşan kadınların daha çok emek vermelerine rağmen emeklerinin parasal karşılığını alamaması yada eŐleri, babaları, kardeŐleri tarafından alınması kadınların kendilerini daha gcl hissetmesini engellediği bulgularına ulaşılmıştır.

De Brauw *et al.* (2008), tarımda kadınlaŐmayı işgücü ve yönetimsel açıdan incelemiŐtir. IŐgc açısından kadın erkekle kıyaslanırken, yönetimsel açıdan kadının çiftlik işlerinde karar mekanizmasındaki etkisine deđinmiŐtir. Yapılan alıŐmalar genellikle tarımda işgücünün kadınlaŐması üzerine olduğundan karar mekanizmasının kadınlaŐması konusu geri planda kalmıştır. Kadınların tarımsal faaliyetlerden elde ettikleri gelirleri arttıkça karar mekanizmasının da kadınlaŐacađı vurgulanmıŐtır.

Gülçubuk ve Yasan (2009), yaptıkları çalışmada ekonomik güçlenmenin kadınların işgücüne daha fazla katılımından geçtiğini belirtmiŐ, kırsal alanda yaşayan kadınların tüm üretim faaliyetlerinde yer aldıklarını, fakat ücret alamadıklarını vurgulamıştır. Kırsal alandaki kısıtlı Şartlar ve geleneksel yapı kadınları evliliğe yönlendirmiŐtir. Bu

durumun önüne geçebilmek için kırsal alanda kadınlara yeni iş alanları açılması gerektiği belirtilmiştir.

Luqman *et al.* (2011), Pakistan'da çiftçi kadınlar günlük hayatlarında ne yapıyor? konusuna vurgu yaptığı bu çalışmada pamuk üretimi ve hayvancılık işlerinin tümünden sadece kadınların sorumlu olduğu ve bir kadının günde ortalama 15 saatten fazla çalıştığı bilgisine ulaşmıştır. Gün doğumuyla işe başlayan kadın günde sadece 50 dakikasını çocuk bakımına ayırmaktadır. Ahır ve ev temizliği kadınların en fazla zaman ayırdığı faaliyetlerdir.

Mohammed ve Abdulquadri (2012), Nijerya'da nüfusun yaklaşık %75'ine istihdam sağlayan tarım sektöründe kadın ve erkeklerin iş bölümü konusunu ele almışlardır. Aynı işi aynı şekilde aynı sürede yapan kadın ve erkek çiftçiler gıda üretimine aynı oranda katkı sağlamasına rağmen kadınların ekonomik büyümede ki rolü bilinmemektedir. Kısaca tarımda kadın gizli işgücü olduğu kanısına bir kez daha varılmış ve kırsal kadına verilecek doğru yayımın kadın emeğini bir adım daha öne çıkaracağını önerisinde bulunulmuştur.

Soltani *et al.* (2012), İran'da pirinç üreten kadınların tarımsal yayım programlarına katılımını hangi faktörlerin etkilediğini belirlemek amacıyla 300 kadınla anket yapmışlardır. Kırsal kadınların yaş ortalaması 41'dir. Pirinç yetiştiriciliğinde 21-30 yıllık, hayvan yetiştiriciliğinde 24 yıllık, bitkisel üretimde 8 yıllık tecrübelerinin olduğu saptanmıştır. Kadınların yayım programlarına katılımını sağlamak için kitle iletişim araçlarını (tv-radyo) kullanılmış ve olumlu yönde etkiler alınmıştır. Çeltik yetiştiriciliğinde eğitim düzeyi ve mesleki tecrübe kırsal kadınların yayım programlarına katılımını etkilemektedir. Bu çalışmada kadınların yayım programlarına katılımını artırmak için kadın yayımcı çalıştırılması, kültürel engellerin kaldırılması, kadınların sınırlarının geliştirilmesi için tv ve radyo programlarının yaygınlaştırılması önerisinde bulunulmuştur.

Özmete (2012), kırsal alandaki kadının eğitim hayatı üzerinde durmuştur çünkü iyi eğitim almış bir kız çocuğu büyüdüğünde iyi bir eş, iyi bir anne ve başarılı bir iş kadını olacaktır. Bu yüzden ilk önce eğitim eşitsizliğinin önündeki engeller kaldırılmalıdır. Çiftçi ailelerin erkek çocukları okula giderken kız çocukları evde, tarlada annelerine yardım etmektedir. Amaç insana yatırım yapmak ise bu ilk önce kırsal alandaki kadına yönelik olmalıdır çünkü insanlar mutlu oldukça yaşam düzeyleri iyileşecek ve kalkınma sağlanacaktır. Kadınların güçlendirilmesi kadınların kendi kendine yetebilmesi anlamını taşımaktadır vurgusu yapılmıştır.

Tarım ve Orman Bakanlığı (2012), Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi; Ulusal Eylem Planı Çalıştayı'nda kırsal alanda kadınların sorunlarının çözümü, tarımda bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi üzerine yapılmış çalışmada, bölgesel düzeyde kadın çiftçi sorunları belirlenmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur. İşgücüne katılan kadınların kayıt dışılığı probleminin çözümü için harekete geçilmiş ve kamu kurum ve kuruluşları tarafından çözüm yolları geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Kan (2012), yoksulluğu cinsiyet boyutunda araştırdığı çalışmasında kadının erkekle beraber aynı işi yaptığı ancak gelirin erkekte kaldığı ve erkeğin harcama yaptığı belirlemiştir. Yoksulluktan kadınların daha fazla etkilendiği araştırma alanı olan Konya ili Hadim ilçesinde kadınların mülkiyet durumunun sadece %12 olduğu da tespit edilmiştir. Kadınların %61'i kırsal mahalle yaşamından memnun değildir ve fırsat olduğunda şehirde yaşamayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Bu isteğin en temel nedeninin ise geçimin ve yaşamın daha kolay olduğu düşüncesi olduğunu belirtmiştir.

Kifle (2013), yaptığı araştırmada Etiyopya'da "kadınlar ekim yaparsa yağmur yağmaz" inancı hakim olmasına rağmen bazı kabilelerde ekim haricindeki tüm tarımsal işleri yine kadınların yaptığı bulgusuna ulaşmıştır. Kadın lanetlenerek çocuk bakımı ve ev işlerini yapma göreviyle eve hapsedilmek istense de başarılı olunamamış kadın işgücünden vazgeçilememiştir.

Tologbonse *et al.* (2013), Nijerya’da devlet programlarına katılan ve katılmayan kadın çiftçilerin gelirleri karşılaştırılmıştır. Kadın çiftçilerin tamamında var olan radyolar tarımsal bilgi elde etmek için kullanılmaktadır. Devlet programlarına katılan kadınların gelirleri katılmayan kadınlardan daha yüksektir. Bu da kadına yönelik devlet programlarının sayısının artırılması gerektiğini gösterirken bu katılıma daha fazla ilgi gösterilmesinde radyo programlarının etkili olabileceği önerilmiştir.

Ezihe *et al.* (2014), Nijerya’da kadınların soya üretimine katılımının ekonomik olarak değerlendirildiği bu çalışmada, emek yoğun ve fazla enerji gerektiren soya fasulyesi işleminin neredeyse tamamına yakını orta yaşlı kadınların gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Pazarlama alanında ise yeterli eğitim seviyesinde olmayan kadınlar geri planda kalmaktadır. Oldukça karlı bir iş olan soya, devlet tarafından desteklendiği ve kadınlara soya hakkında yayım desteği verildiği takdirde daha da karlı bir iş olacağı kanısına varılmıştır.

Batool *et al.* (2014), yaptıkları çalışmada Pakistan’da tarım sektöründe çalışanların yarısından fazlasının kadın olduğunu belirtilmişlerdir. Jhelum ve Bhakkar bölgelerinde karşılaştırmalı olarak bir araştırma yapılmıştır. Jhelum sulama yapılabilen gelişmiş bir bölge Bhakkar ise kurak, gelişmemiş bir bölgedir. Yapılan anket çalışması sonucunda kadınların Bhakkar’da daha yoğun olarak süt sığırcılığı faaliyetinde yer aldıkları gözlemlenmiştir. Bu bölgede yaşayan kadınlara hayvancılık uygulamaları konusunda verilecek eğitimlerin hem kadınların ekonomik faaliyetlere katılımına olumlu etki edeceği hem de hane halkının gelirini artıracığı kanısına varılmıştır.

Clugston (2014), kadınların şeker kooperatifinde hem kooperatif lideri hem de üye olarak gösterdiği başarılarından bahsetmiştir. Paraguay da tarımsal kooperatiflerde çok az kadın üye yer almakla birlikte şeker kamışı yetiştiriciliği yapan bir kooperatifte kadınların erkeklerden daha verimli çalıştığı ve daha başarılı olduğu gözlemlenmiştir.

Ghosh ve Ghosh (2014), Hindistan’da kadınların tarıma katılım eğilimini incelemişler ve tohum seçiminden işleme ve pazarlama aşamasına kadar her alanda kadının var

olduğu, kadınların ekonomik gücünü tarım işçiliğinden ve tarımsal ürün satışından elde ettiğini belirlemişlerdir. Kadınların tarımsal faaliyetlere aktif olarak katıldığı ve kadınların ‘tarım işçisi’ statüsüne sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Kadim ve Gülçubuk (2014), yaptıkları çalışmada şehir hayatında da kadının emeğinin karşılığını alamadığını gören aile reisinin kırsal mahalleden tek başına göç ettiğinden ve tarım dışı sektörlerde çalıştığından bahsedilmiştir. Bu durum kadınların kırsal mahalledeki iş yükünü artırmaktadır. Kadın hem aile reisinin işlerini hem kendi payına düşen işleri yapmak zorunda kalmaktadır. Ayrıca özellikle süt, konserve, salça gibi ürünleri işleyip kendi imkanlarıyla pazarlayarak aile bütçesine katkıda bulduklarından gıda güvenliğinden de sorumlu birey haline gelmişlerdir.

Gwary (2015), Torino’da düşük gelirli aileler için ekonomik bir üretim olan tavukçuluk, az girdi ile düzenli çıktının sağlandığı popüler bir iş haline gelmiştir. Eğitim seviyesi düşük olan kadınların yapacak alternatif işlerinin olmaması, boş zamanlarının olması ve fazla gelir elde etmeleri tavukçuluğun kadınlar arasında lider sektör olmasının sebebi olarak görülmüştür. Kadın çiftçilere doğru yayım hizmeti verildiğinde, kredi imkanları sunulduğunda ve iklim koşullarına uygun civciv ırkları verildiğinde kadınların daha başarılı olacağı düşünülmektedir.

Gülçubuk (2017), iş sağlığı ve güvenliği kanununu tarımda çalışanlar açısından ele almıştır. Veriler incelendiğinde 2015 yılında tarımda çalışanların %80.9’unun kayıt dışı olduğu görülmüştür. Bu kayıt dışılığa cinsiyet düzeyinde bakıldığında ise tarım sektöründe bulunan erkeklerin %69.7’si, kadınların ise %95’i bu duruma maruz kalmıştır. Bundan dolayı 2012’de yayınlanan iş sağlığı ve güvenliği kanununun tarımda çalışanlar için bir öneminin olmadığı belirtilmiştir. Tarım sektörünün ekonomiye olan katkısı göz önüne alındığında çalışma şartlarının iyileştirilmesinin önemine değinilmiştir.

Yavuz vd (2017), TRA1 Bölgesinde (Erzurum, Erzincan, Bayburt) yaptıkları çalışmada karar mekanizmasında kırsal kadının durumunu incelemişlerdir. Tarımsal üretim

kararlarında kadının fikrinin alınması ve yaş arasında pozitif bir ilişki gözlenmiştir. Yaş ilerledikçe edinilen tecrübelerle dayalı olarak karar mekanizmasındaki payda artmaktadır. Uğraşı alanı ile ilgili seminerlere katılanlarda karar mekanizmasında daha etkindir çünkü bu tarz seminerler kadınlara girişimci fikirler sunmaktadır. Buna bağlı olarak kadınlara yönelik yapılan eğitim ve yayım çalışmalarının sürekli hale gelmesi, kadınların karar mekanizmasındaki yerini daha belirgin hale getirecektir önerisinde bulunulmuştur.

Dünya çapındaki örgütlerde tarımda kadınlaşma (tarımsal feminizasyon) üzerine yoğunlaşmıştır. Çiftçi kadınların kapasitelerinin geliştirilmesi için destek programı hazırlayan Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü FAO (2014) Türkiye-Azerbaycan ortak çalışmasının hedeflerinden biri de kadınları işgücü olarak değerlendirmek yerine eğitimler vererek kapasitelerini geliştirmek ve karar mekanizmasında yer almalarını sağlamaktır.

Türkiye tarımında kadını inceleyen çalışmaların her biri farklı bir perspektifi analiz etmiştir. Çalışmaların genel olarak ortak yönü hemen hemen tamamında kalitatif verilere dayalı bulguların sunulmuş olmasıdır. Bu araştırmanın literatüre en önemli katkısı kadın emeğinin kantitatif olarak incelenmesi ve emek büyüklüğü üzerine etki eden faktörlerin ortaya konulacak olmasıdır.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

3.1. Materyal

Araştırmanın ana materyalini Erzurum İli Pasinler İlçesinde Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS)'ne kayıtlı süt sığırcılığı işletmeleri ile yüz yüze görüşme şeklinde uygulanan anketlerden elde edilen birincil veriler oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada, konu ile ilgili önceden yapılmış araştırma sonuçları, Kalkınma Bakanlığı (Mülga), Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) gibi ulusal ve uluslararası kurumların istatistik ve yayınlarından elde edilen ikincil verilerden de yararlanılmıştır.

Verilerin analize elverişli hale getirilebilmesi için 135 adet anket formu incelenmiş ve anketlerden elde edilen veriler Microsoft Excel programında işlenmiştir (Soft.Art.Inc.1984).

3.2. Yöntem

Bu çalışmada belirlenen amaçlara ulaşabilmek için, denek grubu olarak Erzurum İli Pasinler İlçesi süt sığırcılığı işletmeleri seçilmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı Erzurum İli 2016 yılı verilerine göre Erzurum'da toplam hayvan varlığı 655 125, toplam sağılan hayvan varlığı 262 052 ve yıllık süt üretimi 691 810 tondur. Erzurum ilinin bütün ilçeleri arasında, sağılan sığır sayısının yüksek olduğu ilk üç ilçe Horasan, Tekman ve Pasinler'dir. Yıllık süt üretimi Horasan'da 61 000 ton, Tekman'da 59 000 ton, Pasinler'de 56 000 tondur. Süt üretiminin yoğunlaştığı kırsal mahallelerin en fazla olduğu ilçe Pasinlerdir. Yıllık bin tonun üzerinde süt üretimi yapan; Horasan'da 15, Tekman'da 15, Pasinler'de 22 kırsal mahalle olduğu belirlenmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, süt üretiminin en yoğun olduğu kırsal mahalleleri bünyesinde bulunduran Pasinler ilçesi gayeli olarak belirlenmiştir. Kırsal kadının süt sığırcılığındaki emeğinin Pasinler örneği üzerinden analiz edilmesi, diğer yöreleri ve hayvancılıkta ihtisaslaşmış işletmeleri temsil edebilecek mahiyette olacaktır.

3.2.1. Örnekleme

Erzurum ilinde sağılan hayvan varlığının %8.1'ini bünyesinde bulunduran ve Erzurum genelinde yıllık 1000 ton'dan fazla süt üreten en fazla kırsal mahalleye (22 köy) sahip olan Pasinler İlçesi gayeli olarak belirlenmiştir. Örnek sayısı, basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre hesaplanmıştır (Çiçek ve Erkan 1988; Kumbasaroğlu ve Dağdemir 2011). Araştırmada anket uygulanacak işletme sayısının belirlenmesinde %10 hata payı ve %90 güvenilirlik sınırları içerisinde çalışılmıştır. Anket yapılacak işletme sayısı formül (1)'e göre belirlenmiştir:

$$\frac{N * S^2}{(N-1) * D^2 + S^2} = \frac{2773 * 2215.6}{2772 * \left[\frac{(80.30 * 0.1)^2}{1.64^2} \right] + 2215.6} = 89.9 \quad (1)$$

Formülde;

n = Anket yapılacak işletme sayısı,

N = Popülasyondaki işletme sayısı,

S² = Popülasyonu oluşturan işletmelerin sahip oldukları arazi büyüklüğünün varyansını,

D² = (d² / z²) değeri olup;

d = Örnek ortalamasından müsaade edilen hata miktarını (%10),

z = Hata oranına (%10) göre Standart Normal Dağılım Çizelgesindeki z değerini göstermektedir.

Basit tesadüfi örnekleme metodu formülü ile bulunan 90 anket, anketlerin temsil kabiliyetinin yükseltilmesi amacıyla %50 artırılarak toplam yapılacak anket 135 olarak belirlenmiştir.

Anketler, Pasinler ilçesinde yıllık 1000 ton'dan fazla süt üreten kırsal mahallelerde uygulanmıştır (Şekil 3.1). Anketlerin sayısal olarak kırsal mahalleler arasındaki dağılımı, süt üretim miktarının toplam üretim içerisindeki oranı dikkate alınarak belirlenmiştir (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1. Uygulanan anketlerin kırsal mahallelere göre dağılımı

Kırsal mahalle Adı	Süt Üretimi (ton/yıl)	Üretimdeki Payı (%)	Uygulanacak Anket Sayısı
Küçüktuy	1 196	3.7	5
Büyüktuy	1 300	4.0	5
Saksı	1 026	3.2	4
Çöğender	1 869	5.7	8
Kevenlik	1 003	3.1	4
Baldızı	1 174	3.6	5
Porsuk	1 420	4.4	6
Acı	1 033	3.2	4
Taşkaynak	2 265	7.0	10
Büyükdere	2 371	7.3	10
Taşığıl	1 351	4.2	6
Alvar	1 548	4.8	7
Kaplıcalar	1 690	5.2	7
Otlukkapı	1 476	4.5	6
Yastiktepe	1 395	4.3	6
Demirdöven	1 531	4.7	6
Ügümü	1 027	3.2	4
Esemce	1 058	3.3	4
Altınbaşak	2 096	6.4	9
Çakırtaş	1 404	4.3	6
Yeniköy	1 315	4.0	5
Esendere	1 980	6.1	8
Toplam	32 528	100.0	135

3.2.2. Deskriptif analizler

Araştırma kapsamında yer alan işletmeler için doldurulan anket formları incelenmiş, gerekli kontrol ve düzenleme işlemleri yapılarak döküm çizelgelerine aktarılmıştır.

Toplanan bilgiler, hazırlanan indeks ve ağırlıklar yardımıyla araştırmanın amacına uygun noktalara varmada yardımcı olabilecek değişkenlere dönüştürülmüştür. İşletmelerin sosyo-ekonomik özellikleri ortalamalar ve yüzde ifadelerle ortaya konulmuştur. Araştırmada ele alınan sosyal ve ekonomik değişkenler genel olarak aşağıda sıralanmıştır.

- Hane reisi erkeğin yaş durumu
- Mesleki deneyim
- Ailenin yapısal durumu
- Öğrenim durumu
- Sosyal güvenlik durumu
- İşletmenin arazi varlığı ve mülkiyet durumu
- Arazi parsel sayısı
- Arazi tasarruf şekli
- İşletmenin gelir kaynakları ve miktarı
- Tarımsal desteklerden faydalanma durumu ve miktarı

Kadınların bireysel özellikleri

- Yaş
- Evlilik sayısı ve süresi
- Çocuk sayısı

Kadınların tarımsal faaliyetlerdeki rolleri

- Tarımsal konularda yaptıkları işler ve çalışma süreleri
- Gelir kaynakları
- Gelirini değerlendirme şekli

Kırsal mahallelerde süt sığırcılığı yapan işletmelerdeki kadınların seçiminde evli olma ve tarımsal faaliyetlerde eşine yardım ediyor olma kriterine önem verilmiştir.

Anket yapılan işletmelerde işgücü miktarı Erkek İş Birimi (EİB) ile ifade edilmiştir. Tarım işletmelerinde çalışabilir yaşta olan nüfusu Erkek İş Birimi (EİB)'ne çevirmek için kullanılan katsayılar Çizelge 3.2'de verilmiştir.

Çizelge 3.2. İşgücünü erkek iş birimi'ne çevirmek için kullanılan katsayılar (Karagölge 1996; Dağdemir 2005)

Yaş	Erkek	Kadın
07-14	0.50	0.50
15-49	1.00	0.75
50-65	0.75	0.50

İşletmelerde bulunan hayvan varlığını hesaplamak amacıyla Çizelge 3.3'deki katsayılar kullanılarak hayvan varlığı Büyük Baş Hayvan Birimi (BBHB)'ne dönüştürülmüştür.

Çizelge 3.3. Hayvan varlığını büyük baş hayvan birimine dönüştürmek için kullanılan katsayılar (Karagölge 2001; Dağdemir 2005; Kır 2010)

Hayvan Nev'i	Katsayı	Hayvan Nev'i	Katsayı
İnek	1.00	Düve	0.70
Dana	0.50	Tosun	1.40
Buzağı	0.15	Boğa	1.40
Koyun	0.10	Kuzu	0.05

3.2.3. İstatistik analiz

Çalışmada, kadın emek düzeyi grupları ile sosyo-ekonomik değişken grupları arasında bağımlılığın olup olmadığının test edilmesi amacıyla Ki-kare Bağımsızlık testi yapılmıştır. Non-parametrik testlerden olan ki-karenin tercih edilme sebebi, parametrik testlerin veri setinin normal dağılması ve ana kitle varyanslarının homojen olması gibi varsayımları gerektirmesidir. Ki-kare testi, gruplandırılmış değişkenler arasındaki bağımsızlığı test ettiği için kadın emek miktarları ve sosyo-ekonomik değişkenler gruplara ayrılmış ve kontenjans tabloları (cross-tabulation) oluşturulmuştur. Ki-kare testi için hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H_0 : Kadın emek düzeyi ile ilgili değişken birbirinden bağımsızdır, birbirlerini etkilememektedirler,

H_1 : Kadın emek düzeyi ile ilgili değişken birbirinden bağımsız değildir.

Ki-kare testi ile iki değişken arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesine rağmen ilişkinin yönü ve büyüklüğü hakkında bilgi edilememektedir. Ki-kare testinin bu zayıf yönüne ilave olarak uygulamasında da bazı kısıtlar bulunmaktadır. Kontenjans tablosu oluşturulduğunda herhangi bir hücrenin beklenen değerinin 1'den küçük olmaması ve 5'ten küçük hücre sayısının %20'den fazla olmaması istenmektedir. Bu çalışmada, kontenjans tablolarında ki-kare şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirmesi yapılmıştır.

Kadın emek grupları ile ki-kare bağımsızlık testi yapılan değişkenler arasındaki bağımlılığın veya ilişkinin derecesinin belirlenmesi amacıyla Cramer's V katsayısı hesaplanmıştır. Cramer's V katsayısı 0 ile 1 arasında değerler alır, 0 (sıfır) ilişkinin olmadığını gösterir (Karagöz 2010). Cramer's V katsayısının değerlendirilmesi aşığıdaki aralıklar esas alınarak yapılmıştır (Rea and Parker 1992).

Çizelge 3.4. Cramer's V değer aralıkları

Cramer's V Değer Aralığı	Değişkenler Arasındaki İlişki
0.00 – 0.10	İhmal edilebilir ilişki
0.10 – 0.20	Zayıf ilişki
0.20 – 0.40	Orta düzeyde ilişki
0.40 – 0.60	Nispeten güçlü ilişki
0.60 – 0.80	Güçlü ilişki
0.80 – 1.00	Çok güçlü ilişki

3.2.4. Ekonometrik Analiz

Araştırmada, süt sığırcılığı işletmelerindeki kadınların işletmedeki emek düzeyine ve aile içindeki statüsüne etki eden faktörler Sıralı Probit Model (Ordered Probit Model) tahminlemesi yardımıyla analiz edilmiştir.

Bağımlı değişkenin kategorik veya ordinal olduğu durumlarda sıralı (ordered) logit veya probit olasılık tahmin edicileri kullanılabilir.

Her iki yöntemde de Maksimum En Çok Benzerlik fonksiyonları kullanılır. Sıralı probit model normal olasılık dağılımına dayanırken, sıralı logit model standardize edilmiş lojistik olasılık dağılımından türetilir (McKelvey and Zavoina 1975; Akın vd 2000; Emeç 2002). Sıralı probit modelini sıralı logit modelinden ayıran özellik, hataların normal dağılmasıdır.

Sıralı probit modelinde gözlenebilir, aralıklı ve sıralı kategorilerin (y) ardında da sürekli, ancak gözlenemeyen gizli bir bağımlı değişken olduğu varsayılmaktadır. Gözlenemeyen, gizli (latent) bağımlı değişken (y^*), açıklayıcı değişkenler vektörü ve hata terimi ile açıklanmaktadır. Hata teriminin normal dağılımına sahip olduğu varsayılır (Greene 2008).

$$y^* = \beta x + \varepsilon \varepsilon : N[0,1] \quad (2)$$

Burada, y^* ; gözlenemeyen bağımlı değişkeni, x ; açıklayıcı değişkenler vektörünü, β ; tahmin edilecek olan parametre vektörünü ve ε ; hata terimini göstermektedir. Bağımlı değişken (y) ile gözlenemeyen bağımlı değişken (y^*) arasındaki ilişki, üreticilere göre ayrı değer alan ve regresyon katsayıları (β) kullanılarak tahmin edilen eşik değerlerin (μ_j) bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır. Araştırmada kadınların işletmedeki emek düzeyi dört farklı sıralı kategoride ($Y= 0, 1, 2, 3$) sınıflandırılmıştır. Buna göre; modelin bağımlı değişkeni (y) ile gözlenemeyen bağımlı değişkeni (y^*) arasındaki ilişki aşağıdaki gibi olacaktır (Gujarati 2005).

$$\text{Eğer } y^* \leq 0, \quad y = 0 \quad (3)$$

$$\text{Eğer } 0 < y^* \leq \mu_1, \quad y = 1 \quad (4)$$

$$\text{Eğer } \mu_1 < y^* \leq \mu_2, \quad y = 2 \quad (5)$$

$$\text{Eğer } \mu_2 \leq y^*, \quad y = 3 \quad (6)$$

Denkleimde yer alan μ 'ler, model içinde tahmin edilen ve y 'nin alacağı değerlerin alt üst sınırlarını oluşturan eşik değerleridir (Greene 2008). Modelde kullanılan bağımlı değişkenin sıralı kategorileri olan “ $Y=0$ ” değişkeni kadınların emek düzeyi düşük olan işletmeleri, “ $Y=1$ ” değişkeni kadınların emek düzeyi orta olan işletmeleri, “ $Y=2$ ” değişkeni kadınların emek düzeyi yüksek seviyede olan işletmeleri ve “ $Y=3$ ” değişkeni kadınların emek düzeyi çok yüksek olan işletmeleri ifade etmektedir.

Sıralı probit modelinde, hata teriminin normal dağıldığı varsayılmaktadır. Üreticilerin 4 kadın emeği kategorisinden birisinde bulunma olasılığı aşağıdaki gibidir.

$$\text{Pr ob } (y = 0 / x) = \phi(-x'\beta), \quad (7)$$

$$\text{Pr ob } (y = 1 / x) = \phi(\mu_1 - x'\beta) - \phi(-x'\beta), \quad (8)$$

$$\text{Pr ob } (y = 2 / x) = \phi(\mu_2 - x'\beta) - \phi(\mu_1 - x'\beta), \quad (9)$$

$$\text{Pr ob } (y = 3 / x) = 1 - \phi(\mu_2 - x'\beta), \quad (10)$$

Bu olasılıkların pozitif olması için; $0 < \mu_1 < \mu_2$ olması gerekmektedir. Φ kümülatif normal dağılım fonksiyonunu göstermektedir. Maksimum olabilirlik yöntemi kullanılarak tahmin edilen sıralı probit modeline ait değişkenlerin katsayılarının doğrudan yorumlanması sakıncalıdır (Akbaý vd 2007). Açıklayıcı değişkenlerin olasılıklar üzerindeki etkileri açıklayıcı değişkenlerin değerlerine bağlı olması nedeniyle, parametre (β) tahminleri ile aynı değildir. Sıralı probit modelinde ek hesaplama yapmadan katsayıların nasıl yorumlanacağı açık değildir. Bu durum olasılıklar üzerindeki etkinin belirlenebilmesi için açıklayıcı değişkenlerin marjinal etkilerinin tahmin edilmesini gerektirir. Değişkenlerin marjinal etkileri, her bir olasılık için aşağıdaki gibi hesaplanır (Greened 2008).

$$\frac{\partial \text{Pr ob}(y = 0 / x)}{\partial x} = -\phi(x' \beta) \beta \quad (11)$$

$$\frac{\partial \text{Pr ob}(y = 1 / x)}{\partial x} = [\phi(-x' \beta) - \phi(\mu_1 - x' \beta)] \beta \quad (12)$$

$$\frac{\partial \text{Pr ob}(y = 2 / x)}{\partial x} = [\phi(\mu_1 - x' \beta) - \phi(\mu_2 - x' \beta)] \beta \quad (13)$$

$$\frac{\partial \text{Pr ob}(y = 3 / x)}{\partial x} = [\phi(\mu_2 - x' \beta)] \beta \quad (14)$$

Sınırlı bağımlı değişken model tiplerinden olan sıralı probit modeli Limdep Econometric Computer Program kullanılarak tahmin edilmiştir (Yavuz 2001; Green 2003).

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. İşletmelerin Tabakalandırılması

İncelenen işletmelerin arazi genişliklerine göre dağılımı Çizelge 4.1’de verilmiştir. Arazi genişlikleri 5 grupta incelenmiştir. Bu gruplandırmada en fazla işletme sayısı I.gruptadır, en az işletme sayısı ise IV. gruptadır. 0-50 da arasında arazi genişliği bulunan 37 işletmenin toplam içerisindeki payı %24.7, 51-100 da arasında arazi genişliği olan 30 işletmenin toplam içerisindeki payı %22.2, 101-150da arasında arazisi bulunan 29 işletmenin toplam içerisindeki payı %21.5, 151-200 da arasında arazisi bulunan 13 işletmenin toplam içerisindeki payı %9.6, 201 da üzerinde arazi genişliğine sahip olan 26 işletmenin toplam içerisindeki payı %19.3’tür.

Çizelge 4.1. İşletmelerin tabakalara göre dağılımı

İşletme Tabakası	İşletme Sayısı	Toplam İçerisindeki Payı (%)
I.Grup (0-50 da)	37	27.4
II.Grup (51-100 da)	30	22.2
III.Grup (101-150 da)	29	21.5
IV.Grup (151-200 da)	13	9.6
V.Grup (201 +)	26	19.3
Toplam	135	100

4.2. Arazi Varlığı, Tasarruf Şekli ve Üretim Deseni

Araştırmada incelenen işletmelerin arazi varlığı; mülk, kira ve ortağa tutulan arazi olmak üzere 3 grupta incelenmiştir. Araştırma bölgesinde ortalama işletme büyüklüğü 132.8 dekarıdır. Bu ortalamanın 90.2 dekarını mülk arazi, 42.0 dekarını kiralanan arazi ve 0,6 dekarını ortağa tutulan arazi oluşturmaktadır. İşletmeler ortalamasında toplam işletme arazisinin %67.9’u mülk, %31.6’sı kira ve %0.5’i ortağa tutulan araziden oluşmaktadır. İşletmeler ortalamasında mülk arazisinin toplam içerisindeki payı %67.9, kiralanan arazinin %31.6 ve ortağa tutulan arazinin payı ise %0.5’tir. İşletmeler

ortalamasında arazinin menşesine göre dağılımı incelendiğinde, yörede ortakçılığın yaygın olmadığı bunun yerine kiracılığın yaygın bir kullanım alanı bulunduğu söylenebilir. Birinci grup işletmelerin ortalama arazi varlığı 25.1 dekar olup bunun %72.1'i mülk arazi, %22.7'si kira ve %4.8'i ortakçılıkla işletilen araziden oluşmaktadır. İkinci grup işletmelerin ortalama arazi varlığı 77.2 dekar ve toplam işletme arazisi içerisinde mülk arazisinin payı %76.2, üçüncü grup işletmelerde ortalama işletme arazisi 124.8 dekar, mülk arazisi payı %82.1, dördüncü grubun ortalama işletme arazisi 168.6 dekar mülk arazisi payı %74.9 ve beşinci grubun ortalama işletme arazisi 341.2 dekar ve mülk arazisi payı %63.6'dır.

İşletmeler ortalamasında parça sayısı 8.7 olup en fazla parça beşinci grupta, en az parça sayısı ise birinci gruptadır. İşletmeler ortalamasında parça başına düşen arazi 15.3 dekar, işletme gruplarında ise sırasıyla 5.7, 8.2, 14.3, 18.5 ve 29.2 dekadır. Parça başına düşen arazi miktarı açısından parçalılık değerlendirilirse, birinci grupta en az parça sayısı olmasına rağmen en küçük parseller bu gruptadır.

Erzurum ili Pasinler ilçesinde silajlık mısır üreten işletmeler üzerine yapılan araştırmada mülk arazisini ortalama olarak 116.64 da, kiralanan arazi miktarı ortalama 4.44 da ve ortağa tutulan arazi miktarı ise ortalama 0.76 da olarak tespit edilmiştir. Çalışmada ortalama parsel sayısı 9.10 adet hesaplanmıştır (Tuvanç ve Dağdemir 2009).

Literatür incelendiği zaman bu araştırmada ortalama mülk arazisi daha düşük, ortalama kiralanan arazinin çok daha yüksek ve ortağa tutulan ortalama arazi miktarının ise literatüre yakın olduğu belirlenmiştir. Bu da gösteriyor ki bölgede masrafların ve gelirin belirli oranlarda paylaşıldığı ortakçılık ile arazi kullanımını gelişmemişken, kiracılık daha yaygın hale gelmiştir. İncelenen işletmelerde ortalama parça sayısı 8.7 ile Pasinler ilçesinde yapılan araştırmaya yakınlık göstermektedir.

Çizelge 4.2. İşletmelerin arazi varlığı dağılımı

İşletme Tabakası	Mülk Arazi (da)	Kiralanan Arazi (da)	Ortağa Tutulan Arazi (da)	Toplam İşletme Arazisi (da)	Ortalama parça sayısı
I.Grup (50 da dan az)	18.1	5.7	1.2	25.1	4.4
II.Grup (51-100 da)	58.8	18.4	0	77.2	9.4
III.Grup (101-150 da)	102.4	22.4	0	124.8	8.7
IV.Grup (151-200 da)	126.3	42.3	0	168.6	9.1
V.Grup (201 +)	217.1	122.6	1.5	341.2	11.7
Ağırlıklı Ortalama	90.2	42.0	0.6	132.8	8,7

Araştırma kapsamındaki işletmelerin arazi varlığının çeşitlerine göre dağılımına (Çizelge 4.3) bakıldığında, tarla arazisinin ortalama 126.9 da olduğu ve işletme arazisine oranının %96.1 olduğu görülmektedir. Çayır miktarı ortalama 7.9 da işletme arazisine oranı ise %3.8'dir. Ağaçlığın ortalama miktarı 0.2 da ve işletme arazisine oranı %0.2'dir. Tarla arazisinin işletme arazisine oranının en fazla olduğu grup IV. gruptur. İşletme arazisinin tamamına yakını tarla arazisidir. Araştırma kapsamında incelenen işletmelerin büyük çoğunluğunun Pasinler Ovası'nda bulunması ve genellikle arazilerinin taban arazisi olması, işletme arazilerinin tamamına yakınının tarla arazisi olması sonucunu doğurmuştur.

Çizelge 4.3. İncelenen işletmelerin arazi varlığının çeşitlerine göre dağılımı

İşletme Grubu	Arazi Çeşitleri					
	Tarla		Çayır		Ağaçlık	
	Miktar (da)	İşl.Arazisine Oranı (%)	Miktar (da)	İşl.Arazisine Oranı (%)	Miktar (da)	İşl.Arazisine Oranı (%)
I	24.1	96.0	1.0	4.0	0.1	0.4
II	73.9	95.7	3.3	4.3	0	0.0
III	121.7	97.5	3.1	2.5	0	0.0
IV	166.8	98.9	1.6	0.9	0.2	0.1
V	320.1	93.8	20.3	5.9	0.8	0.2
Ağırlıklı Ortalama	126.9	96.1	5.7	3.8	0.2	0.2

İncelenen işletmelerin ürün deseni Çizelge 4.4'de incelenmiştir. Karasal iklimin hakim olduğu araştırma bölgesinde kısıtlı iklim şartlarında yetiştirilen ürün kompozisyonu büyük önem taşımaktadır. Bölgede hububat tarımında buğday, endüstri bitkilerinde

ayçiçeği, şekerpancarı, patates ve yem bitkilerinde ise fiğ ve yonca ön plana çıkmaktadır. İşletme gruplarının tümünde en fazla ekilen ürün buğday olurken en az ekilen ürün fasulye olmuştur.

İşletmeler ortalamasında toplam arazinin %52.7'si buğday üretimine tahsis edilirken, bunu takiben %9.8 fiğ, %6.2 yonca ve %4.8 ayçiçeği ekilmektedir. İşletmeler ortalamasında 90.4 dekar arazide hububat, 29.9 dekar yem bitkileri ve 15.6 dekar endüstri bitkileri ekilmektedir. İşletmeler ortalamasında toplam arazinin %64.0'ı hububat bitkilerine, %21.2'si yem bitkilerine ve %11.1'i endüstri bitkilerine tahsis edilmektedir. İşletme grupları içerisinde oransal olarak en fazla hububat ekimi yapan grup beşinci grup (%69) olurken, en az eken grup ise ikinci grup (%55.9)'tur. Yem bitkileri açısından ise en fazla eken üçüncü grup (%25.6), en az eken ise birinci grup (%12.4)'tur. Endüstri bitkileri açısından en fazla ekiliş birinci grup (%30.3)'da, en az ekiliş ise beşinci grup (%7.0)'tadır. Genel olarak birinci grup işletmelerin hububat-endüstri bitkilerinde, diğer grupların ise hububat-yem bitkilerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Çizelge 4.4. İncelenen işletmelerde ekilen ürünler ve ekiliş miktarları (Da)

Ekilen Ürün	İşletme Grupları					Ortalama
	I	II	III	IV	V	
Buğday	9.2	34.9	65.8	82.1	180.1	74.4
Arpa	2.5	4.3	2.1	4.5	7.3	4.1
Mısır	1.8	2.1	4.4	1.2	15.6	5.2
Fasulye	0	0.37	0.07	0	2.52	0.6
Ayçiçeği	3.5	8.3	4.9	8.3	9.4	6.8
Ş. Pancarı	1.6	1.3	5.1	8.1	8.9	5
Patates	2.2	0.9	3.9	7.4	1.6	3.2
Fiğ	1.2	7.7	12.7	22.8	25.1	13.9
Yulaf	0	4.1	5.0	3.4	7.4	3.9
Korunga	0	2.7	3.0	3.1	8.6	3.4
Yonca	1.8	3.9	10.4	6.8	20.8	8.7
Tritikale	0.3	0	0.4	14.5	17.9	6.6
Diğer	0	3.3	3.9	4.6	14.9	5.3
TOPLAM	24.1	73.9	121.7	166.8	320.1	141.1

4.3. İşletmelerin Nüfus Durumu

İncelenen işletmelerde ortalama nüfus ve cinsiyete göre dağılım Çizelge 4.5’de, erkek ve kadının yaş dağılımları da Çizelge 4.6’da verilmiştir. Araştırma kapsamında nüfus yoğunluğuna göre sıralandığında IV. grup işletmeler 6.22 bireye, I. grup işletmeler 6.00 bireye, II. grup işletmeler 5.70 bireye, III. grup işletmeler 5.48 bireye, V. grup işletmeler 5.27 bireye sahiptir. Aktif nüfus olarak bilinen 15-49 yaş aralığı, tüm işletmelerde en fazla kadın ve erkek bireye sahip yaş grubudur.

Çizelge 4.5. İşletmelerde ortalama nüfus ve cinsiyete göre dağılımı

İşletme Grupları	Yaş Grupları										Toplam K+E
	0-6		7-14		15-49		50-64		65+		
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	
I	0.27	0.22	0.59	0.76	1.78	1.65	0.30	0.30	0.05	0.08	6.00
II	0.13	0.33	0.30	0.63	1.67	1.87	0.30	0.30	0.07	0.10	5.70
III	0.14	0.17	0.48	0.38	1.59	1.79	0.31	0.52	0.03	0.07	5.48
IV	0.23	0.23	0.38	0.23	2.46	2.15	0.15	0.31	0.00	0.08	6.22
V	0.23	0.15	0.69	0.42	1.50	1.58	0.35	0.31	0.00	0.04	5.27

Araştırma bölgesinde incelenen işletmelerde kadın ve erkeğin ortalama yaşlarının en yüksek olduğu grup 48.45 ile III. grup olurken, en düşük grup ise 46.15 ile I. gruptur. Çizelge 4.6’ya bakıldığında tüm gruplarda erkeklerin kadınlardan büyük olduğu görülmektedir. V. grupta ortalama kadın yaşı 42.2 ile en genç kadın grubu olurken yine V. grupta ortalama erkek yaşı 53.9 ile en yaşlı erkek grubu olmuştur. Buna göre kadın ve erkek arasındaki yaş farkının en fazla olduğu grup V. gruptur denilebilir.

Çizelge 4.6. İncelenen işletmelerde hane reisi erkek ve kadının yaş dağılımları

İşletme Grubu	Erkek	Kadın	Ortalama
I	48.1	44.2	46.15
II	49.2	44.1	46.65
III	51.2	45.7	48.45
IV	48.1	43.0	45.55
V	53.9	42.2	48.05

4.4. İşletmelerin İşgücü Durumu

İncelen işletmelerde nüfus ve işgücü varlığı Çizelge 4.7’de verilmiştir. İşgücü varlığı erkek iş birimi açısından incelendiğinde, toplam erkek iş biriminin en fazla olduğu grup 4.67 ile IV. gruptur. Bu grupta kadın işgücü 2.11, erkek işgücü 2.56 erkek iş birimi ve kadınlar işgücünün %45.2’sini karşılarken, erkekler işgücünün %54.8’ini karşılamaktadır. Toplam iş gücünün en az olduğu grup V. gruptur. Bu grupta kadın işgücü 1.65, erkek işgücü ise 2.05 olarak belirlenmiştir. V grup işletmelerin arazi genişliğinin 201 da dan fazla olduğu ve büyük işletmelerde teknoloji kullanımının daha fazla olduğu bilinmektedir. Buda gösteriyor ki işgücü tarımsal alet ve makinalarla ikame edilmektedir.

Çizelge 4.7. İncelenen işletmelerde nüfus ve işgücü varlığı

İşletme Grubu	Kadın				Erkek				Toplam			
	Sayı	%	EİB	%	Sayı	%	EİB	%	Sayı	%	EİB	%
I	2.99	49.8	1.81	43.9	3.01	50.2	2.32	56.3	6.00	100	4.12	100
II	2.47	43.3	1.59	39.1	3.23	56.7	2.49	61.2	5.70	100	4.07	100
III	2.55	46.5	1.60	39.7	2.93	53.5	2.42	60.0	5.48	100	4.03	100
IV	3.22	51.8	2.11	45.2	3.00	48.2	2.56	54.8	6.22	100	4.67	100
V	2.77	52.6	1.65	44.6	2.50	47.4	2.05	55.4	5.27	100	3.70	100

4.5. İşletmelerde Eğitim Durumu

Eğitim düzeyi toplumsal gelişmişliğin bir göstergesi olup üreticilerin eğitim durumları tarımsal bilgiye ulaşım düzeyini, yenilikleri takip etme ve ürettiklerini değerlendirme gibi bir çok faktörü de etkilemektedir. Çizelge 4.8’de erkeğin eğitim durumu, Çizelge 4.9’da ise kadının eğitim durumu verilmiştir.

İncelenen işletmelerde erkekler içerisinde okur-yazar seviyesinde hiç bir birey olmayıp eğitim durumu ilkökul seviyesinden başlarken, kadınlarda okur-yazar seviyesinde 18 birey bulunmaktadır. Erkeklerde I. grupta eğitim seviyesi ilkökul mezunu olan 25 birey varken üniversite mezunu yoktur. Kadınlarda I. grupta ilkökul mezunu 30 birey vardır

ve üniversite mezunu yoktur. I. grup hem erkek hemde kadın bireyler açısından ilkökul mezununun en fazla olduğu gruptur. Erkeklerde üniversite mezunu III. grupta yer alırken (1 birey), kadınlarda üniversite mezunu hiç yoktur. Erkeklerde lise mezunu 15 birey bulunurken, kadınlarda lise mezunu toplam 3 birey vardır. Bu göstermektedir ki, zorunlu eğitimin 8 yıl olması kadınların ortaokuldan mezun olmasına imkan sağlamış fakat lise ve üniversite için kadınlar aynı şansı yakalayamamıştır. Kadın ve erkeğin eğitim imkanlarından yararlanma durumunun farklı olduğu ve erkeklerin bu imkanlardan yararlanma durumunun kadınlara göre daha iyi olduğu söylenebilir. Kırsal alanda ailelerin geçim sıkıntıları ve gelir düzeyleri, işgücüne duyulan ihtiyaç, çocukların ilkökolden sonra öğrenimlerine devam etme şanslarını azaltan en önemli faktördür. Bunun yanında özellikle kırsal alanda ailelerin kız çocuklarını okutmama oranı daha yüksektir. Bu durumun nedenleri arasında kız çocuklarına kayıp aile üyesi gözüyle bakılması, küçük yaşta evlendirilmesi ve bedenen gelişmiş olmaları okuldan alınmalarına sebep olmaktadır (Peker 2012).

Çizelge 4.8. İncelenen işletmelerde hane reisi erkeğin eğitim durumu

Eğitim durumu	İşletme Grubu									
	I		II		III		IV		V	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlkokul	25	68	21	70	19	66	11	85	16	62
Ortaokul	7	19	4	13	7	24	2	15	7	27
Lise	5	13	5	17	2	7	0	0	3	11
Üniversite	0	0	0	0	1	3	0	0	0	0
Toplam	37	100	30	100	29	100	13	100	26	100

Çizelge 4.9. İncelenen işletmelerde kadının eğitim durumu

Eğitim durumu	İşletme Grubu									
	I		II		III		IV		V	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okur-yazar	4	11	6	20	3	10	3	23	2	8
İlkokul	30	81	16	53	22	76	6	46	21	81
Ortaokul	3	8	8	27	3	10	4	31	1	4
Lise	0	0	0	0	1	4	0	0	2	7
Toplam	37	100	30	100	29	100	13	100	26	100

4.6. İşletmelerin Gelir Durumu

İşletmelerin elde ettikleri gelir, çiftçinin gerçek gelirini ortaya koyması ve onun öz sermaye varlığında bir eksilme meydana gelmeksizin harçayabileceği miktarı göstermesi bakımından önemlidir (Kan 2012). İşletmelerin gelir durumu incelenirken çiftçinin gelirle ilgili beyanları esas alınarak hesaplama yapılmıştır. Araştırma kapsamında kaynaklarına göre gelir miktarı Çizelge 4.10'da verilmiştir. Gelir; bitkisel, hayvansal ve tarımdışı olarak üç gruba ayrılmıştır. Gelir gruplarının toplamında IV. grup 100 542.2 TL ile en yüksek gelire sahiptir. Bu grupta hayvansal gelir toplam gelirin %61.2'sini, bitkisel gelir %38.2'sini, tarımdışı gelir ise %0.6'sını oluşturmaktadır. Arazi genişliği 0-50 dekar olan işletmelerde yani I. grupta en düşük bitkisel ve hayvansal gelir miktarı görülürken tarımdışı gelir miktarında 3. sıradadır. Ortalama olarak bitkisel gelir toplam gelirin %41.3'ünü, hayvansal gelir toplam gelirin %57.8'ini ve tarımdışı gelir toplam gelirin %0.9'unu oluşturmaktadır. Bölgenin iklim şartları göz önüne alındığında hayvansal gelirin daha yüksek olması kaçınılmaz olmuştur.

Çizelge 4.10. İncelenen işletmelerde kaynaklarına göre gelir miktarları (TL/Yıl)

İşletme Grubu	Bitkisel		Hayvansal		Tarımdışı		Toplam (TL)
	Miktar (TL)	%	Miktar (TL)	%	Miktar (TL)	%	
I	12 108.1	41.7	16 432.4	56.6	545.9	1.7	28 995.4
II	20 600.0	42.8	27 233.3	56.6	256.7	0.6	48 090.0
III	19 138.2	50.6	18 344.8	48.5	324.1	0.9	37 807.1
IV	38 461.5	38.2	61 538.5	61.2	546.2	0.6	100 546.2
V	24 730.8	39.5	37 269.2	59.5	573.1	1.0	62 573.1
Ağırlıklı Ortalama	23 007.7	41.3	32 163.6	57.8	449.2	0.9	55 620.5

4.7. İşletmelerin Tarımsal Mekanizasyon Durumu

Türkiye tarımında mevcut şartlarda tarımsal üretimden daha fazla verim elde edebilmek için tarımsal mekanizasyon büyük önem taşımaktadır. Bitkisel ürünlerin ekiminde, dikiminde, gübrenmesinde, sulanmasında, hasadında ve harmanında tarım makinaları

kullanılarak verimlilik artışı sağlanır ve ürün kayıpları azaltılabilir (Kumbasaroğlu 2009). İşletmenin mekanizasyon düzeyi aynı zamanda üretimde kullanılan erkek ve kadın işgücü miktarı üzerinde de doğrudan etkili bir faktördür.

İncelenen işletmelerin alet-makina varlığı (adet/işletme) Çizelge 4.11’de verilmiştir. Elde edilen verilere göre toplam alet-makine varlığı en yüksek olan işletme grubu IV.grup, en az alet-makine varlığına sahip olan işletme grubu ise I.gruptur. Tüm işletme gruplarında en fazla bulunan alet-makinalar sırasıyla traktör (0.89), römork (0.77), süt sağım makinası (0.57), kazayağı (0.39), pulluk (0.23), mibzer (0.20), harman makinası (0.13), çayır biçme makinası (0.07) ve silaj makinası (0.07)’dir.

Çizelge 4.11. İncelenen işletmelerin alet-makina varlığı (Adet)

Alet-Makina	İşletme Grupları					Ortalama
	I	II	III	IV	V	
Traktör	0.78	0.80	0.93	1.08	0.88	0.89
Römork	0.66	0.70	0.83	0.85	0.81	0.77
Çayır biçme mak.	0.16	0.10	0.03	0.08	0.00	0.07
Harman mak.	0.08	0.27	0.03	0.23	0.04	0.13
Pulluk	0.14	0.30	0.10	0.31	0.31	0.23
Mibzer	0.05	0.13	0.21	0.31	0.31	0.20
Kazayağı	0.22	0.40	0.41	0.54	0.38	0.39
Silaj Mak.	0.03	0.07	0.03	0.08	0.15	0.07
Süt sağım mak.	0.43	0.53	0.55	0.69	0.69	0.57

4.8. İşletmelerin Konut ve Tarımsal Yapı Durumu

Fiziki yaşam koşulları ailelerin refahını gösteren en önemli kriterlerden biridir. Bu nedenle ailenin yaşadığı konut ve tarımsal yapılar incelenmiş ve miktarları Çizelge 4.12’de verilmiştir. Konut alanı ortalama olarak 129.32 m²’dir. Ahır alanı ve hayvan sayısı arasında bir paralellik olduğu düşünülürse, hayvansal geliri en yüksek olan IV. grup ahır alanında en geniş olan gruptur. I, II ve IV. grup işletmelerde ağıl bulunmamaktadır. Samanlık alanı en yüksek olan işletme grubu IV. gruptur.

Çizelge 4.12. İncelenen işletmelerin ev ve tarımsal yapı varlığı (m²)

Bina Türü	İşletme Grupları					Ortalama
	I	II	III	IV	V	
Konut	135.1	124.5	118.6	129.2	139.2	129.32
Ahır	75.0	83.1	66.9	146.9	93.7	93.12
Ağıl	0	0	33.1	0	3.9	7.4
Samanlık	15.5	44.2	35.2	45.4	44.0	36.86
Kümes	1.6	0.2	1.3	0.7	0.7	0.9

4.9. İşletmelerin Hayvan Varlığı

Araştırma bölgesinde karasal iklim şartlarından kaynaklanan kısıtlı bitkisel üretim faaliyeti hayvansal üretimi ön plana çıkarmıştır. İşletmelerdeki hayvan varlığı inek, düve, dana, buzağı, boğa, tosun ve küçükbaş hayvanlardan oluşmaktadır. İncelenen işletmelerde hayvan varlığı yerli, melez ve kültür ırklarından oluşmaktadır.

Çizelge 4.13’de hayvan varlığı ırklara göre adet olarak gösterilmiş, Çizelge 4.14’de hayvan varlığı büyükbaş hayvan birimi cinsinden verilmiştir.

İncelenen işletmelerde en fazla hayvan varlığına IV. grup (47.62), en az hayvan varlığına ise II. grup (24.94) sahiptir. İnek (20.08) ve düve varlığı (7.83) en fazla olan işletme grubu V. gruptur. Küçükbaş hayvan varlığı en fazla olan grup IV. grupta (17.70) iken, küçükbaş hayvan varlığı hiç bulunmayan işletme grubu II. gruptur.

İşletmeler ortalamasında hayvan varlığı BBHB cinsinden en yüksek V. gruptadır (40.04 BBHB). Bunu sırasıyla IV ve II. grup işletmeler izlemektedir. İşletmelerin hayvan varlıkları dağılımında en önemli husus, bütün işletme gruplarında küçükbaş hayvancılığın yok denecek kadar az olmasıdır. İşletmeler arasında büyükbaş hayvancılık tipi açısından da, V. grup işletmelerde diğer işletmelerden farklı olarak erkek hayvan varlığı oranının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Yani V. grup işletmeler diğerlerine göre daha fazla besi hayvancılığı yapmaktadırlar.

İşletme gruplarına göre (Çizelge 4.14), büyükbaş hayvan birimi olarak ineklerin oranının tüm hayvan varlığına göre en yüksek olduğu grup %55.6 ile I. gruptur. Yine büyükbaş hayvan birimi dikkate alındığında düve oranı en yüksek V. grup (%13.7), dana oranı en yüksek II. grup (%10.6), buzağı oranı en yüksek II. grup (%2.4), ve tosun oranı en yüksek V. grubun (%26.4) olarak görülmektedir.

Çizelge 4.13. İşletmelerde hayvan varlığı (baş)

Hayvan Nev'i ve Irkı	İşletme Grupları					Ortalama	
	I	II	III	IV	V		
İnek	Yerli	4.16	5.10	1.38	6.23	6.35	4.64
	Melez	2.08	4.43	4.03	4.92	7.38	4.57
	Kültür	4.19	1.50	4.21	3.77	6.35	4.00
	Toplam	10.43	11.03	9.62	14.92	20.08	13.22
Düve	Yerli	0.97	1.63	0.79	0.92	1.65	1.19
	Melez	1.51	2.27	2.03	2.31	5.42	2.71
	Kültür	0.38	0	0.83	0.39	0.76	0.47
	Toplam	2.86	3.9	3.65	3.62	7.83	4.37
Dana	Yerli	1.55	1.32	1.60	1.26	1.22	1.39
	Melez	0.45	2.17	1.05	1.17	3.24	1.62
	Kültür	0.83	0.73	0.39	1.26	0.67	0.78
	Toplam	2.83	4.22	3.04	3.69	5.13	3.78
Buzağı	Yerli	1.26	0.98	1.10	0.89	0.82	1.01
	Melez	0.36	1.60	0.71	0.83	2.18	1.14
	Kültür	0.68	0.54	0.27	0.89	0.45	0.57
	Toplam	2.3	3.12	2.08	2.61	3.45	2.71
Boğa/Tosun	Yerli	1.76	1.33	1.45	5.0	1.88	2.28
	Melez	0.86	1.34	0.31	0	4.89	1.48
	Kültür	0.19	0	0.83	0.08	0.77	0.37
	Toplam	2.81	2.67	2.59	5.08	7.54	4.14
Küçükbaş	Yerli	6.59	0	11.82	17.70	8.27	8.88

Çizelge 4.14. İşletmelerde Hayvan Varlığının Dağılımı

Hayvan Nev'i		İşletme Grupları					Ortalama
		I	II	III	IV	V	
İnek	Baş	10.43	11.03	9.62	14.92	20.08	13.22
	BBHB	10.43	11.03	9.62	14.92	20.08	13.22
	%	55.6	54.9	51.1	52.2	50.1	52.78
Düve	Baş	2.86	3.9	3.65	3.62	7.83	4.37
	BBHB	2.00	2.73	2.56	2.53	5.48	3.06
	%	10.7	13.5	13.6	8.9	13.7	12.08
Dana	Baş	2.83	4.22	3.04	3.69	5.13	3.78
	BBHB	1.42	2.11	1.52	1.85	2.57	1.89
	%	7.5	10.6	8.1	6.5	6.4	7.82
Buzağı	Baş	2.3	3.12	2.08	2.61	3.45	2.71
	BBHB	0.35	0.47	0.31	0.39	0.52	0.41
	%	1.8	2.4	1.7	1.4	1.3	1.72
Boğa/Tosun	Baş	2.81	2.67	2.59	5.08	7.54	4.14
	BBHB	3.93	3.74	3.63	7.11	10.56	5.79
	%	20.9	18.6	19.2	24.9	26.4	22.00
Küçükbaş	Baş	6.59	0	11.82	17.7	8.27	8.88
	BBHB	0.66	0.00	1.18	1.77	0.83	0.89
	%	3.5	0	6.3	6.1	2.1	3.60
Toplam	BBHB	18.79	20.08	18.82	28.57	40.04	25.26
	%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

4.10. İşletmelerin Hayvansal Ürün Üretimi

İncelenen işletmelerde üretilen ve tüketilen hayvansal ürün dağılımları Çizelge 4.15'de verilmiştir. Toplam hayvansal ürün üretimi en yüksek olan işletme grubu V. grup, en düşük olan işletme grubu ise III. gruptur. V. gruptaki işletmeler yılda toplam 563.5 kg hayvansal ürün üretirken, III. gruptaki işletmeler yılda toplam 255.9 kg hayvansal ürün üretmektedir.

Tereyağı, Anadolu mutfağında çok önemli bir yer edinmiştir. Tereyağı ile ilgili ilk bilgiler Urartu dönemine dayanmaktadır. Yarıkkaya (Hattuşas) yöresinde yapılan arkeolojik kazılarda 7500 yıl önceki döneme ait olduğu düşünülen tereyağı yayıkları bulunmuştur. Buda tereyağının Anadolunun en eski süt ürünlerinden biri olduğunu göstermektedir (Haddar 2017).

Tereyağı üretimi en fazla olan V. gruptaki işletmeler yılda 167.7 kg tereyağı üretirken bunun 91.9 kg evde tüketip kalan kısmını satmaktadır. Tereyağı üretimi en düşük olan III. grup işletmeler ise yılda 59.0 kg tereyağı üretip, evde 63.4 kg tereyağı tüketmektedir. Bu grupta yeterlilik oranı %93.1 olarak hesaplanmıştır. Bu durum, III. grup işletmelerin sütünü mandıraya verip oradan yağ almayı tercih ettiklerini göstermektedir.

Peynir, temel hammadresi süt ve 2000 den fazla çeşidi olan süt ürününün genel adıdır. Peynir üretimindeki temel hedef kısa sürede bozulabilen çiğ sütü besin maddelerini kaybetmeden uzun vadede tüketilebilecek bir süt ürününe dönüştürmektir (Cantürk 2017).

Peynir üretimi en fazla olan IV. gruptaki işletmeler yılda 227.7 kg peynir üretip, bunun 103.1 kg evde tüketmeyi tercih ederken kalan kısmını satmaktadır. Tereyağının bir kısmını mandıradan almayı tercih eden III. grup işletmeler 75.2 kg ile en düşük peynir üretimini yaparken, bunun 65.5 kg evde tüketip az bir miktarda olsa kalanını satmaktadır. Peynirde en düşük yeterlilik oranı %114.8 ile yine bu gruba aittir.

Yoğurdun ilk kez nasıl mayalandığı ile ilgili bir çok efsane vardır. Ancak bunlardan en çarpıcı olanı atalarımızın taşların altındaki beyaz karınca yumurtalarını ezerek süte kattığı ve böylece yoğurdun üretildiğidir. Günümüzde ise yoğurt geleneksel yöntemlerle yani bir önceki yoğruttan alınan bir miktarın kaynamış süte katılarak üretildiği bilinmektedir (Tavşanlı 2015).

Yoğurt tüm işletme gruplarında evsel tüketime yönelik yapılmaktadır. En fazla yoğurt üretimi (184.6 kg) ve tüketimi (184.6 kg) V. grupta yapılmaktadır. Yılda en az yoğurt üretimi (121.7 kg) ve tüketimi (121.7 kg) III. grup işletmelerde yapılmaktadır.

Hayvan sayısı ve hayvansal ürünler arasında paralel bir ilişki vardır. Büyük baş hayvan birimi cinsinden hayvan varlığı dağılımında ilk üçe bakıldığında sırasıyla V., IV., II.

grup işletmelerin yer aldığı görülmektedir. Hayvansal ürün üretimine bakıldığında da ilk üç sırada V., IV., II. grup işletmeler yer almaktadır.

Çizelge 4.15. İşletmelerde hayvansal ürün üretimi ve evsel tüketim dağılımı (kg/yıl)

Hayvansal Ürün		İşletme Grupları					Ortalama
		I	II	III	IV	V	
Tereyağı	Üretim	94.2	103.2	59.0	136.2	167.7	112.1
	Tüketim	71.1	77.8	63.4	92.3	91.9	79.3
	Yeterlilik Oranı (%)	132.5	132.6	93.1	147.6	182.5	141.3
Peynir	Üretim	146.8	177.0	75.2	227.7	211.2	167.6
	Tüketim	73.2	102.0	65.5	103.1	111.2	91.0
	Yeterlilik Oranı (%)	200.5	173.5	114.8	220.9	189.9	184.2
Yoğurt	Üretim	151.4	165.3	121.7	169.2	184.6	158.4
	Tüketim	151.4	165.3	121.7	169.2	184.6	158.4
	Yeterlilik Oranı (%)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

4.11. İşletmelerde Kadın Emeği Durumu

Türkiye’de kentte yaşayan kadınların aksine kırsal kesimde yaşayan kadınların neredeyse tamamı aktif nüfus içerisinde emek yoğun çalışan ve emek yoğun üreten insanlar arasındadır. Türkiye’de kadın işgücünü en yoğun olarak istihdam eden sektör tarım sektörüdür. Tarımdaki kadın işgücü aile yardımcısı statüsündedir. Bu yüzden ücretsiz çalışanlardır (Kan 2012). Türkiye’de tarımsal üretimde kadınların konumu 4 grupta toplanmaktadır (Anonim 2000).

- Büyük ölçekli işletmelerde kadınlar tarlada çalışmaz. Erkeğin olmadığı zamanlarda kadın sınırlıda olsa yönetim görevinde bulunur.
- Orta büyüklükteki işletmelerde erkekler mekanize işler ve pazarla ilgili işleri yaparken kadınlar emek-yoğun çalışır.
- Aile işletmelerinde ise erkekler tarım dışı işlerde çalışıp gelir kazanırken, kadınlar emek-yoğun tarımsal üretim yapmaktadırlar.
- Topraksız yada az topraklı hanelerde aile bireyleri başkalarının işletmelerinde mevsimlik işgücü olarak çalışmaktadır. Kendi işletmesinde sınırlı olarak üretme durumunda kaldığı emek-yoğun tarla, bahçe ve hayvancılık işleriyle uğraşmaktadır.

Tarım işletmelerinde iş gücü dağılımı ve kullanımı işletmenin etkinliğinde hangi unsurların etkili olduğunu belirlemede önemli bir faktördür. Küçük ölçekli işletmelerde aile işgücü kullanımının fazla olduğu, işletme ölçeği büyüdükçe aile işgücü kullanım oranının düştüğü belirtilmiştir (Kumbasaroğlu ve Dağdemir 2007).

İncelenen işletmelerde kadınların çalıştığı işlerin yıl içerisindeki dağılımı Çizelge 4.16’da görülmektedir. Süt sağımı, ahır temizliği, hayvan bakım-besleme faaliyetleri ve yoğurt yapımı yıl boyunca yapılan işlerdir. Tereyağı ve peynir yapımı, toprak hazırlığı ve ekim, çapa, hasat ve harman illeri ise dönemsel olarak yapılan işlerdir.

Çizelge 4.16. İncelenen işletmelerde kadın emeğinin yıl içerisinde dağılımı

Tarımsal Üretim Faaliyeti	A Y L A R											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Tereyağı				X	X	X	X	X	X	X		
Peynir				X	X	X	X	X	X	X		
Yoğurt	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Toprak Haz. ve Ekim			X							X		
Çapa				X	X	X						
Hasat ve Harman							X	X	X	X		
Hayvan Bkm-Besleme	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Süt Sağımı	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Ahır Temizliği	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Kadın emek miktarını (saat/yıl) gösteren Çizelge 4.17’de verilen bulgulara göre, kadınlar tarımsal üretimde ortalama olarak yılda 976.3 saat, günde 2.6 saat çalışmaktadır. Kadın emek miktarı üç grup altında incelenmiştir. Bunlar süt ürünleri üretimi (tereyağı, peyir, yoğurt), bitkisel üretim (toprak hazırlığı ve ekim, çapa, hasat ve harman) ve hayvansal üretimdir (hayvan bakım-besleme, süt sağımı, ahır temizliği).

Tereyağı yapımı kadın emeğine dayalı işlerden birisidir. Araştırma bölgesinde tereyağı genellikle yayıkla veya kol gücüyle çalışan yayık makinasıyla yapılmaktadır. Yayılacak yoğurt yayığa konulduktan sonra yayık asılır ve tutma yerinden tutularak ileri geri sallanarak yayık yayma işine devam edilir. Bu işlem 20- 30 dakika, yağın ayrandan ayrılmasına kadar devam eder ve yağın toplanması için bir iki dakika da sağa sola

sallandıktan sonra yayık boşaltılır. Daha sonra ayranın üst kısmında biriken tereyağları kaşıkla toplanır ve yıkanır. Yani tamamen kol gücüne ve kadın emeğine dayanmaktadır. İncelenen işletmelerde süt haftalık olarak biriktirilmektedir. Kadınlar biriktirdikleri sütlerden haftada bir kez tereyağı yapmaktadır. Yıllık işletmeler ortalamasına göre tereyağı emeği haftada 4.4 saattir. İşletme gruplarına göre en fazla tereyağı emeği yılda 337.7 saat (haftada 6.4 saat) ile V. grupta, en az tereyağı emeği ise yılda 136.9 saat (haftada 2.6 saat) ile III. gruptadır.

Peynir yapımında, çiğ süt ısıtılır içerisinde maya konularak bir süre pıhtılaşması beklenir. Daha sonra kazanın altında ateş yakılarak ısıtılmaya başlanır ve bu sırada süt sürekli karıştırılır. Karıştırılma işlemi sırasında teleme kepçeye sarılır. Teleme ele alınır ve kazandan çıkarılmadan ısısı düşürülmeden yoğrulur. Yoğurma işlemi devam ederken teleme çekilerek uzatılır ve tellere ayrılır. Daha sonra bu teller örülür ve asılarak kurmaya bırakılır. Taze tüketilebilir veya tuzlu suda salamura yapılabilir, tulumlanarak saklanabilir, bidonlanarak saklanabilir hatta küflendirildikten sonra tüketilebilir. Araştırma bölgesindeki işletmelerde haftalık olarak biriktirilen süt haftada bir gün peynir yapımında kullanılmaktadır. Kadınlar peynir üretimi için yılda ortalama 324.0 saat yani haftada 6.2 saat emek kullanmaktadır. İşletme bazında bakıldığında ise peynir üretimi için yılda 396.3 saat (haftada 7.6 saat) ile II. grupta en fazla kadın emeği varken, III. grupta yılda 200.3 saat (haftada 3.8 saat) ile en az kadın emeği kullanılmaktadır.

Yoğurt yapımında, çiğ süt ısıtılmaya başlandıktan sonra ortalama 15 dk sonra kaynamaktadır. Birkaç dakika kaynatılan süt soğumaya bırakılır. Süt ılıkken maya sütün içine katılır ve sıcaklığı muhafaza edilerek mayalanmaya bırakılır. Kadınlar sütün kaynama esnasında taşmaması için başında beklemekte ve sürekli karıştırmaktadır. İncelenen işletmelerde yoğurt haftalık olarak yapılmaktadır. Kadınlar yılda ortalama 24.3 saat (haftada 0.5 saat) yoğurt üretimi için emek harcamaktadır.

Kadınlar genellikle toprak hazırlığı, ekim, hayvan bakım, hayvan besleme işlerinde yardımcı eleman olarak görev yapmaktadır. Bitkisel üretimde kadınlar en fazla emeği çapaya harcamaktadırlar. Yılda ortalama 50.3 saalarını çapaya ayıran kadınların yörede

yoğun olarak mısır, ayçiçeği, patates ve şekerpancarı çapası yaptığı bilinmektedir. Hasat ve harmana yılda ortalama 27.6 saat emek harcayan kadınlar ayçiçeği hasadında çiçek kesme, şekerpancarı hasadında baş kesme ve patates hasadında söküm toplama görevlerini üstlenmektedir.

Anket yapılan işletmelerde ortalama laktasyon süresi 198.9 gün olarak hesaplanmıştır. Laktasyon süresine bağlı olarak kadınların yılda ortalama süt sağımına harcadığı emek 293.3 saat, günde 1.4 saatir. İşletme gruplarına göre I ve II. grupta yer alan işletmelerde kadınlar günde 1.4 saat, III ve IV. grupta yer alan işletmelerde günde 1.3 saat, ve V. grup işletmelerde günde 1.8 saat süt sağımı için emek harcanmaktadır. Gruplar arasındaki farkın hayvan sayıları ve süt sağım makinası kullanılıp kullanılmamasından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Çizelge 4.17. İncelenen işletmelerde kadın emek miktarı ve dağılımı (saat/yıl)

Tarımsal Üretim Faaliyeti	İşletme Grupları					İşletmeler Ortalaması
	I	II	III	IV	V	
Tereyağı	196.8	251.3	136.9	269.2	337.7	230.2
Peynir	325.7	396.3	200.3	339.2	368.5	324.0
Yoğurt	22.5	27.4	17.8	24.4	30.6	24.3
Süt Ürünleri Toplamı	545.0	675.0	355.0	632.8	736.8	578.5
Toprak Hazırlığı ve Ekim	0	2.6	0	2.3	1.0	1.0
Çapa	46.4	51.8	71.9	55.4	27.7	50.3
Hasat ve Harman	11.4	17.8	52.1	38.6	29.1	27.6
Bitkisel Üretim Toplamı	57.8	72.2	124.0	96.3	57.8	108.7
Hayvan Bakım-Besleme	0	24.3	0	0	41.5	13.4
Süt Sağımı	255.4	302.0	277.2	244.6	379.6	293.3
Ahır Temizliği	4.1	34.0	0	9.2	13.8	12.2
Hayvansal Üretim Toplamı	259.5	360.3	277.2	253.8	434.9	325.4
Tarımsal Üretim Toplamı	862.3	1107.5	756.2	982.9	1229.5	976.3

İncelenen işletmelerde kadın emek miktarının oransal dağılımı Çizelge 4.18’de verilmiştir. İşletmeler ortalamasında yıllık kadın emeğinin en fazla kullanıldığı alan süt ürünleri üretimidir. İşletmeler ortalamasında, toplam kadın emeğinin %59.3’ü süt ürünleri üretiminde kullanılırken , bunu sırasıyla hayvansal üretim (%33.3) ve bitkisel üretim (%11.1) takip etmektedir. Ürün düzeyinde en fazla kadın emeği ile

gerçekleştirilen faaliyetler sırasıyla peynir (%33.2), süt sağımı (30.0) ve tereyağı (23.6) üretimidir. Kadın emeğinin en az kullanıldığı faaliyetler ise toprak hazırlığı ve ekim (%0.1), ahır temizliği (%1.2) ve hayvan bakım-besleme (%1.4)'dir.

İşletme grupları düzeyinde kadın emeğinin nispi dağılımı incelendiğinde, bütün işletme gruplarında süt ürünleri üretimine ayrılan emek en yüksek paya sahiptir. Süt ürünleri üretimine en fazla nispi pay ayıran işletme grubu IV. grupken (64.4), en az pay ayıran ise III. grup (%46.9) işletmelerdir. İşletme grupları ve ürün düzeyinde kadın emeği analiz edildiğinde, I, II ve IV. grup işletmelerde kadın emeğinin en fazla kullanıldığı ürün peynir üretimi iken, III ve V. grup işletmelerde süt sağımına harcanan kadın emeği en yüksek paya sahiptir. Süt sağımına harcanan kadın emeğinin, diğer işletmelerden farklı olarak, peynir emeğinden fazla olduğu işletmelerde, oransal olarak peynire ayrılan süt miktarının diğer işletme gruplarından daha az olduğu ifade edilebilir. Peynir üretiminde oransal olarak en fazla kadın emeğinin tahsis edildiği işletme grubu I. grup (%37.8), en az kadın emeğinin kullanıldığı grup ise III. grup (%26.5)'tur. Süt sağımı kadın emeğinin yoğun olarak kullanıldığı ya da kadın emeğiyle yürütülen diğer bir faaliyet koludur. Süt sağımına oransal olarak en fazla kadın emeğinin tahsis edildiği işletme grubu III (%36.7), en az tahsis edildiği işletme grubu IV (%24.9)'tür.

Kırsal alanda yaşayan kadının tarım alanına tahsis edilen toplam emeğinin çoğunluğu peynir ve tereyağı üretimi ile süt sağımına tahsis edilmiştir. Yani süt sığırcılığının bulunduğu tarım işletmelerinde kadınlar, süt ve süt ürünleri üretimini gerçekleştirmektedirler. İncelenen işletmelerde peynir ve tereyağı üretimi ile süt sağımına harcanan kadın emeğinin işletme gruplarına göre oransal dağılımı sırasıyla %90.2, 85.8, 81.3, 86.8 ve 88.4'tür. İşletmeler ortalamasında bu oran %86.8'dir. Tarımda kullanılan kadın emeğine yönelik uygulanacak politikalarda, süt ve süt ürünleri üretiminden azade kılınması, çalışma zamanının yaklaşık %85'inin kendisine bırakılması anlamına gelecektir.

Kadın emeği oransal dağılımının yapılan işlerin niteliği açısından da değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Tarımdaki kadın emeğinde en fazla pay sahibi olan iş türleri tereyağı

ve peynir üretimi, süt sağımı ve çapalamadır. Kadın emeğinde en yüksek pay sahibi işler, kırsal kesimde adeta kadının ihtisaslaştığı ve ilgili iş türünün sahibinin kadınlar olarak algılandığı işlerdir. Dolayısıyla üretilecek politikalarda bu hususun dikkate alınması gerekmektedir.

Çizelge 4.18. İncelenen işletmelerde kadın emek miktarının oransal dağılımı (%)

Tarımsal Üretim Faaliyeti	İşletme Grupları					İşletmeler Ortalaması
	I	II	III	IV	V	
Tereyağı	22.8	22.7	18.1	27.4	27.5	23.7
Peynir	37.8	35.8	26.5	34.5	30.0	32.9
Yoğurt	2.6	2.5	2.4	2.5	2.5	2.5
Süt Ürünleri Toplamı	63.2	60.9	46.9	64.4	59.9	59.1
Toprak Hazırlığı ve Ekim	0.0	0.2	0.0	0.2	0.1	0.1
Çapa	5.4	4.7	9.5	5.6	2.3	5.5
Hasat ve Harman	1.3	1.6	6.9	3.9	2.4	3.2
Bitkisel Üretim Toplamı	6.7	6.5	16.4	9.8	4.7	8.8
Hayvan Bakım-Besleme	0.0	2.2	0.0	0.0	3.4	1.1
Süt Sağımı	29.6	27.3	36.7	24.9	30.9	29.8
Ahr Temizliği	0.5	3.1	0.0	0.9	1.1	1.1
Hayvansal Üretim Toplamı	30.1	32.5	36.7	25.8	35.4	32.1
Tarımsal Üretim Toplamı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

4.12. Çapraz Tablolar ve Bağımsızlık Testi Sonuçları

Çalışmada belirlenen kadın emek miktarlarının farklı değişkenlerle ilişkilerinin belirlenmesi amacıyla, kadın emek düzeyi beş gruba ayrılarak incelenmiştir. Kadın emeği düzeyine göre sınıf sınırları, yıllık 500 saate kadar çalışan kadınların bulunduğu işletmeler grubu, 501-1000 saat çalışanlar, 1001-1500 saat çalışanlar, 1501-2000 saat çalışanlar ve 2001 ve daha fazla çalışan gruplardan oluşmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen işletmelerde yaşayan kadınların %28.9'u (39) yılda 500 saate kadar tarımsal alanda çalışmakta, %34.1'i (46) yılda 500 ile 1000 saat arasında, %21.5'i (29) 1001 ile 1500 saat arasında, %5.9'u (8) 1501 ile 2000 saat arasında ve %9.6'sı (13) 2000 saatten fazla tarımsal alanda çalışmaktadır.

Çalışma kapsamında, kadın emek düzeyi ile incelenen bütün parametreler kategorize edilerek aralarında ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Kadın emek düzeyi ile toplam arazi miktarı, sulu arazi miktarı, erkeğin üye olduğu tarımsal örgüt ve sivil toplum kuruluşu sayısı, ailede çalışan birey sayısı, bitkisel üretim yüzdesi, hayvansal üretim yüzdesi, hayvansal gelir miktarı, toplam gelir miktarı, işletmede traktör varlığı, işletmede süt sağım makinesi varlığı, işletmenin sahip olduğu ahır alanı, işletmedeki inek sayısı, işletmenin hayvan varlığı (BBHB), ailenin erkek çocuk sayısı, erkeğin kadının gelir getirici bir işte çalışmasına bakışı, kadının kırsal mahalle dışına çıkış sıklığı, kadının kırsal mahallede yaşamaktan memnun olup olmadığı, işletmede sağım makinası varlığı ve kadının emeğinin karşılığını alıp almadığı gibi değişkenlerle bağımsızlık testi yapılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında, sadece kadın emek düzeyi ile istatistiksel olarak önemli düzeyde bağımlılık bulunan değişkenler değerlendirilmiştir.

Kadın emek düzeyi grupları ile toplam arazi miktarına göre işletme grupları arasındaki çapraz tablo ve X^2 bağımsızlık testi sonuçları Çizelge 4.19'da verilmiştir. Ki-kare analiz sonuçlarına göre kadın emeği düzeyi ile işletme büyüklüğü arasında bağımlılık vardır. Yani işletme büyüklüğündeki değişim kadın emek düzeyini etkilemektedir. Ayrıca Cramer's V katsayısı da ki-kare önem düzeyine bağlı olarak önemlidir ve Cramer's V katsayısına göre kadın emeği düzeyi ile işletme büyüklükleri arasında orta düzeyde ilişki bulunmaktadır. Kadın emeği gruplarının işletmelere göre dağılımı incelenecek olursa, küçük işletme gruplarının (I. II. ve III. gruplar) 0-1000 saatlik ilk iki emek grubunda yoğunlaştığı, büyük işletme gruplarının (IV. ve V. gruplar) ise 501-1500 kadın emeği gruplarında yoğunlaştığı görülmektedir. Birinci grup işletmelerin %64.8'i 0-1000 saatlik kadın emeği grubunda bulunurken, ikinci grup işletmelerin %63.3'ü, üçüncü grup işletmelerin ise %79.3'ü bu grupta yer almaktadır. Buna karşılık dördüncü grup işletmelerin %61.6'sı ve beşinci grup işletmelerin %73.1'i 501-1500 saatlik kadın emeği grubunda bulunmaktadır. Birinci işletme grubunda en fazla işletmenin bulunduğu kadın emeği grubu 0-500 saat, ikinci, üçüncü ve beşinci işletme gruplarında 501-1000 saat ve dördüncü işletme grubunda ise 1001-1500 kadın emeği grubundadır.

Çizelge 4.19. İncelenen işletmelerde tarımda kadın emek düzeyinin işletme büyüklüklerine göre dağılımı

Kadın emeği düzeyi	İşletme Grupları										Toplam	%
	I	%	II	%	III	%	IV	%	V	%		
0-500 saat	14	37.8	6	20.0	13	44.8	3	23.1	3	11.5	39	28.9
501-1000 saat	10	27.0	13	43.3	10	34.5	2	15.4	11	42.3	46	34.1
1001-1500 saat	8	21.6	4	13.3	3	10.3	6	46.2	8	30.8	29	21.5
1501-2000 saat	3	8.1	0	0.0	3	10.3	2	15.4	0	0.0	8	5.9
2000 +	2	5.4	7	23.3	0	0.0	0	0.0	4	15.4	13	9.6
Toplam	37	100	30	100	29	100	13	100	26	100	135	100
X ²	35.742		P = 0.004									
Cramer's V	0.257		P = 0.004									

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirilmesi yapılmıştır.

Çalışma alanında incelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin erkeğin üyelik sayısı gruplarına göre dağılımı çapraz tablo ve bağımsızlık testi sonuçları Çizelge 4.20'de verilmiştir. Üye olunan kooperatif-dernekler şöyledir; Sulama Kooperatifi, Üretici Birliği, Tarım Kredi Kooperatifi, Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Ziraat Odası, Pancar Kooperatifi. Üyelik grupları ise I.grup 1 kuruluşa üye olanlar, II.grup 2 kuruluşa üye olanlar III.grup 3 kuruluşa üye olanlar şeklinde belirlenmiştir. Ki-kare Analizi sonuçlarına göre kadın emek düzeyi ve erkeğin üyelik sayısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Cramer's V katsayısına göre bu iki değişken arasında orta dereceli bir ilişki vardır ve orta derecede etkilidir. Kadın emek düzeyi erkeğin üyelik sayısı gruplarına göre incelendiğinde erkeğin üyelik sayısı grupları 0-1500 saatlik emek grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. I.grupta 0-500 saat (%31.8) ve 2000+ saatlik (%31.8) kadın emeği, II. grupta ise 0-500 saat (%31.8) ve 1001-1500 saatlik (%31.8) kadın emeği birbirine eşittir. III. (%35.1) ve IV. (%50) grupta en yüksek kadın emeği saati 501-1000 olurken, V. grupta 0-500, 501-1000, 1001-1500 saatlik kadın emeği düzeyleri (%33.3) birbirine eşittir. Ayrıca V. grupta 1501-2000 ve 2000+ saatlik kadın emeği düzeyleri sıfırdır.

Çizelge 4.20. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin erkeğin üyelik sayısı gruplarına göre dağılımı

Kadın emeği düzeyi	Erkeğin Üyelik Grupları										Toplam	%
	I	%	II	%	III	%	IV	%	V	%		
0-500 saat	7	31.8	7	31.8	12	32.4	11	22.9	2	33.3	39	28.9
501-1000 saat	2	9.1	5	22.7	13	35.1	24	50.0	2	33.3	46	34.1
1001-1500 saat	4	18.2	7	31.8	8	21.6	8	16.7	2	33.3	29	21.5
1501-2000 saat	2	9.1	1	4.5	3	8.1	2	4.2	0	0	8	5.9
2000 +	7	31.8	2	9.1	1	2.7	3	6.2	0	0	13	9.6
Toplam	22	100	22	100	37	100	48	100	6	100	135	100
X ²	11.759		P = 0.019									
Cramer's V	0.209		P = 0.019									

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirilmesi yapılmıştır.

İncelenen işletmelerde kadın emek düzeyi ve çalışan birey sayısı grupları çapraz tabloları ve bağımsızlık testi sonuçları Çizelge 4.21'de verilmiştir. Ki-kare analizine göre ailede çalışan birey sayısı ve kadın emek düzeyi arasında bir bağımlılık ve Cramer's V değerine göre iki değişken arasında nispeten güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir. İşletmede çalışan birey sayısı gruplarına bakıldığında I. grup işletmelerde 0-1000 saatlik emek grubunda toplam 66 kadın çalışmaktadır ve I. grup bu sayıyla ilk sıradadır. İşletmelerde çalışan birey sayısının az olması daha fazla kadın emeği ihtiyacı doğurduğundan çalışan birey sayısı arttıkça kadın emeği de buna paralel olarak azalmaktadır. II. grupta 1001-1500 saatlik emek grubunda çalışan kadın sayısı 16 dır. III. grupta ise 0-500 ve 501-1000 saatlik emek düzeyinde çalışan kadın sayısı (2), 1001-1500 ve 2000+ saatlik emek düzeyinde çalışan kadın sayısı (6) birbirine eşittir.

Çizelge 4.21. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin çalışan birey sayısı gruplarına göre dağılımı

Kadın emeği düzeyi	İşletmede Çalışan Birey Sayısı Grupları						Toplam	%
	I	%	II	%	III	%		
0-500 saat	33	42.9	4	9.8	2	11.8	39	28.9
501-1000 saat	33	42.9	11	26.8	2	11.8	46	34.1
1001-1500 saat	7	9.1	16	39.0	6	35.3	29	21.5
1501-2000 saat	1	1.3	6	14.6	1	5.9	8	5.9
2000 +	3	3.9	4	9.8	6	35.3	13	9.6
Toplam	77	100	41	100	17	100	135	100
X ²	41.210		P = 0.000					
Cramer's V	0.553		P = 0.000					

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirilmesi yapılmıştır.

Araştırma kapsamındaki işletmelerde kadın emek düzeyi ve bitkisel üretim yüzdesi grupları çapraz tabloları ve bağımsızlık testi sonuçları Çizelge 4.22'de verilmiştir. İncelenen işletmeler elde ettikleri toplam geliri oluşturan kaynakların, toplam gelir içerisindeki paylarına göre de tasnif edilmiştir. Toplam gelir içerisinde bitkisel üretim geliri payına göre işletmeler 6 gruba ayrılmış, hiç bitkisel üretim geliri olmayanlar ilk grup (0-sıfır), %20'lik dilimlerle diğer beş grup sıralanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kadın emek düzeyi ve bitkisel üretim yüzdeleri arasında %10 düzeyinde bağımlılık vardır. Cramer's V testinin sonucuna göre bu iki değişken arasında zayıf bir ilişki vardır. Kadın emek düzeyleri ile bitkisel üretim geliri yüzdesi grupları arasındaki çapraz tablolara göre bitkisel üretim artışı kadın emeğini 0-1000 saatlik emek gruplarında yoğunlaştırmaktadır.

Çizelge 4.22. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin bitkisel üretim yüzdesi gruplarına göre dağılımı

Kadın emeği düzeyi	İşletmelerin Bitkisel Üretim Yüzdesi Grupları										Toplam	%		
	0	%	I	%	II	%	III	%	IV	%			V	%
0-500 saat	2	20.0	0	0.0	13	33.3	14	26.4	8	34.8	2	50.0	39	28.9
501-1000 saat	3	30.0	0	0.0	12	30.8	20	37.7	11	47.8	0	0.0	46	34.1
1001-1500 saat	1	10.0	4	66.7	9	23.1	12	22.6	3	13.0	0	0.0	29	21.5
1501-2000 saat	1	10.0	0	0.0	3	7.7	3	5.7	0	0.0	1	25.0	8	5.9
2000 +	3	30.0	2	33.3	2	5.1	4	7.5	1	4.3	1	25.0	13	9.6
Toplam	10	100	6	100	39	100	53	100	23	100	4	100	135	100
X ²	8.511		P = 0.072											
Cramer's V	0.179		P = 0.072											

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirilmesi yapılmıştır.

İncelenen işletmelerde kadın emek düzeyi ve hayvansal üretim yüzdesi grupları arasındaki dağılım çapraz tablolar ve bağımsızlık testi sonucu Çizelge 4.23’de verilmiştir. Ki-kare analiz sonucuna göre iki değişken arasında bağımlılık vardır. Cramer’s V testine göre de bu iki değişken orta düzeyde orta düzeyde ilişkilidir. Hayvansal üretimi olmayan grupta 0-500 ve 1501-2000 saatlik emek düzeyinde çalışan sadece birer kadın vardır. I.grupta en fazla emek düzeyi 0-500 saatlik dilimdedir ve çalışan 4 kadın vardır. II. ve III. grupta en yoğun emek düzeyi 501-1000 saattedir, II. grupta bu düzeyde çalışan 14, III. grupta ise 19 kadın vardır. IV.grupta 0-500 ve 1001-1500 saatlik emek düzeyinde çalışan kadın sayısı 10 dur. V. grupta ise en yoğun emek 2000+ saatlik dilimdedir, bu dilimde çalışan kadın sayısı 4 tür. Hayvansal üretim gelir yüzdesinin işletmelerde artması, bitkisel üretimden farklı olarak, kadın emeğini artırıcı yönde etkiye sahiptir. Şöyleki birkisel üretim gelirinin artması emek düzeyini 0-1000 emek gruplarında yoğunlaştırırken, hayvancılık gelirinin artması emek düzeyini 0-1500 gruplarında yoğunlaştırmaktadır.

Çizelge 4.23. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin hayvansal üretim yüzdesi gruplarına göre dağılımı

Kadın emeği Düzeği	İşletmelerin Hayvansal Üretim Yüzdesi Grupları										Toplam	%		
	0	%	I	%	II	%	III	%	IV	%			V	%
0-500 saat	1	50.0	4	66.7	11	36.7	11	21.6	10	30.3	2	15.4	39	28.9
501-1000 saat	0	0	1	16.7	14	46.7	19	37.3	9	27.3	3	23.1	46	34.1
1001-1500 saat	0	0	0	0	4	13.3	12	23.5	10	30.3	3	23.1	29	21.5
1501-2000 saat	1	50.0	0	0	0	0	5	9.8	1	3.0	1	7.7	8	5.9
2000 +	0	0	1	16.7	1	3.3	4	7.8	3	9.1	4	30.8	13	9.6
Toplam	2	100	6	100	30	100	51	100	33	100	13	100	135	100
X ²	13.057				P = 0.042									
Cramer’s V	0.220				P = 0.042									

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirilmesi yapılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde kadın emek düzeyinin hayvansal gelir gruplarına göre dağılımı çapraz tablolar ve bağımsızlık testi sonucu Çizelge 4.24’de verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre kadın emek düzeyi ve hayvansal gelir arasında bağımlılık bulunmuş ve Cramer’s V testine göre bu iki değişken arasında orta düzeyde ilişki olduğu görülmüştür. Hayvansal geliri olmayan işletmelerde çalışan toplam 2 kadın vardır. Hayvansal gelir gruplarına göre I. grupta çalışan toplam 95 kadın vardır,

bunlardan 38'i 501-1000 saatlik emek düzeyinde çalışmaktadır. II. grupta çalışan toplam 15 kadın vardır ve tüm emek düzeylerinde çalışan kadın mevcuttur. III. grupta en yoğun emek düzeyi 1001-1500 saattir, ve bu düzeyde çalışan 7 kadın vardır. IV. grupta sadece 2 kadın çalışmaktadır, 0-500 ve 2000+ saatlik emek düzeyinde birer kadın mevcuttur. V. grupta çalışan 7 kadın vardır, 0-500 ve 1501- 2000 saatlik emek düzeyinde çalışan kadın yoktur. Genel olarak işletmelerin hayvansal gelir düzeyi arttıkça kadın emeği düzeyinin 501-1500 saatlik çalışma gruplarında yoğunlaştığı görülmektedir.

Çizelge 4.24. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin hayvansal gelir gruplarına göre dağılımı

Kadın emeği düzeyi	İşletmelerin Hayvansal Gelir Grupları										Toplam %			
	0	%	I	%	II	%	III	%	IV	%	V	%		%
0-500 saat	1	50.0	31	32.6	5	33.3	1	7.1	1	50.0	0	0	39	28.9
501-1000 saat	0	0	38	40.0	3	20.0	3	21.4	0	0	2	28.6	46	34.1
1001-1500 saat	0	0	15	15.8	4	26.7	7	50.0	0	0	3	42.9	29	21.5
1501-2000 saat	1	50.0	6	6.3	1	6.7	0	0	0	0	0	0	8	5.9
2000 +	0	0	5	5.3	2	13.3	3	21.4	1	50.0	2	28.6	13	9.6
Toplam	2	100	95	100	15	100	14	100	2	100	7	100	135	100
X ²	12.516				P = 0.002									
Cramer's V	0.304				P = 0.002									

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirilmesi yapılmıştır.

İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyi ve toplam gelir grupları arasındaki çapraz tablolar ve bağımsızlık testi sonucu Çizelge 4.25'de verilmiştir. Buna göre iki değişken arasında anlamlı ve orta düzeyde ilişki ilişki vardır. I.grup en fazla kadının (48) çalıştığı gruptur. Yine I. grupta 0-2000 saatlik emek düzeyinde çalışan kadınlar mevcut iken 2000+ saatlik emek düzeyinde çalışan kadın yoktur. II.grupta bütün emek düzeylerinde kadınlar çalışmaktadır. III.grupta 14 kadın bütün emek düzeylerinde çalışırken, IV. ve V. grupta 1501-2000 saatlik emek düzeyinde çalışan kadın yoktur. İşletmelerde gelir düzeyi arttıkça kadın emek yoğunluğu 501-1500 saatlik çalışma gruplarında artmıştır.

Çizelge 4.25. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin toplam gelir gruplarına göre dağılımı

Kadın emeği Düzeyi	İşletmelerin Toplam Gelir Grupları										Toplam	%
	I	%	II	%	III	%	IV	%	V	%		
0-500 saat	19	39.6	11	26.2	4	28.6	2	18.2	3	15.0	39	28.9
501-1000 saat	21	43.8	15	35.7	3	21.4	3	27.3	4	20.0	46	34.1
1001-1500 saat	5	10.4	9	21.4	2	14.3	5	45.5	8	40.0	29	21.5
1501-2000 saat	3	6.2	3	7.1	2	14.3	0	0	0	0	8	5.9
2000 +	0	0	4	9.5	3	21.4	1	9.1	5	25.0	13	9.6
Toplam	48	100	42	100	14	100	11	100	20	100	135	100
X ²	17.061		P = 0.002									
Cramer's V	0.251		P = 0.002									

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirilmesi yapılmıştır.

İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyi ve ahır alan grupları arasındaki çapraz tablolar ve bağımsızlık testi sonucu Çizelge 4.26'da verilmiştir. Ki-kare analiz sonucuna göre değişkenler arasında bağımlılık vardır. Cramer's V testine göre ise bu iki değişken arasında orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. İşletmelerin ahır alanlarına göre dağılımı incelendiğinde, çoğunluğunun daha küçük ahır alanına sahip gruplarda yer aldığı görülmektedir. İşletmelerin 104 adedi I. ve II. ahır alanı gruplarında bulunmaktadır. Kadın emeğinin ise 0-1500 saatlik çalışma grubunda yoğunlaştığı belirlenmiştir. Genel olarak, işletme ahır ölçeğinin artmasına bağlı olarak kadın emeğinin arttığı görülmektedir. I. grup işletmelerdeki kadınlar ağırlıklı olarak 0-1000 saatlik emek grubunda bulunmaktadırlar. II. grupta toplam 28 kadın tüm emek düzeylerinde çalışmaktadır. III. grupta çalışan kadın sayısı 16'dır ve 2000+ saatlik emek düzeyinde sadece 1 kadın çalışmaktadır. IV. grupta 1501-2000 saatlik emek düzeyinde çalışan kadın yokken grupta toplam 9 kadın çalışmaktadır. V. grupta 501-1500 saatlik emek düzeyinde çalışan kadın sayısı 6'dır ve diğer emek düzeylerinde çalışan kadın yoktur. V. grubun en geniş ahır alanına sahip olduğu düşünülürse daha az kadın emeği kullanıldığı ve mekanizasyon düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

Çizelge 4.26. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin ahır alan gruplarına göre dağılımı

Kadın emeği Düzeyi	İşletmelerin Ahır Alanı Grupları										Toplam	%
	I	%	II	%	III	%	IV	%	V	%		
0-500 saat	29	38.2	5	17.9	3	18.8	2	22.2	0	0	39	28.9
501-1000 saat	27	35.5	8	28.6	5	31.2	1	11.1	5	83.3	46	34.1
1001-1500 saat	13	17.1	7	25.0	5	31.2	3	33.3	1	16.7	29	21.5
1501-2000 saat	2	2.6	4	14.3	2	12.5	0	0	0	0	8	5.9
2000 +	5	6.6	4	14.3	1	6.2	3	33.3	0	0	13	9.6
Toplam	76	100	28	100	16	100	9	100	6	100	135	100
χ^2	11.005		P = 0.027									
Cramer's V	0.202		P = 0.027									

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirilmesi yapılmıştır.

Araştırma alanındaki işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyi ve inek sayısı grupları arasındaki çapraz tablolar ve bağımsızlık testi sonucu Çizelge 4.27'de verilmiştir. Ki-kare analiz sonucuna göre emek düzeyi ve inek sayısı arasında bir bağımlılık vardır. Cramer's V testinin sonucuna bakıldığında bu iki değişken arasında orta düzeyde bir ilişki olduğunu söylenebilir. I. grupta toplam 34 kadın çalışmaktadır. Bunların 19'u 0-500 saat, 13'ü 501-1000 saat, 1'i 1001-1500 saat, 1'i 1501-2000 saatlik emek düzeylerinde çalışırken 2000+ saatlik emek düzeyinde çalışan kadın yoktur. II. grupta 49 kadın bütün emek düzeylerinde çalışmaktadır. III. grupta çalışan kadın sayısı 23'tür ayrıca 501-1000 ve 1001-1500 saatlik emek düzeylerinde çalışan kadın sayısı eşittir. IV. grupta en yoğun emek düzeyi 2000+ saattir ve 4 kadın çalışmaktadır. V. grupta 18 kadın tüm emek gruplarında çalışmaktadır. İşletmelerde inek sayısının artışına bağlı olarak kadın emek miktarlarının artmakta olduğu, çapraz tablo sonuçlarına göre belirlenmiştir.

Çizelge 4.27. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin inek sayısı gruplarına göre dağılımı

Kadın emeği Düzeyi	İşletmelerin İnek Sayısı Grupları										Toplam	%
	I	%	II	%	III	%	IV	%	V	%		
0-500 saat	19	55.9	12	24.5	4	17.4	1	9.1	3	16.7	39	28.9
501-1000 saat	13	38.2	19	38.8	7	30.4	2	18.2	5	27.8	46	34.1
1001-1500 saat	1	2.9	11	22.4	7	30.4	3	27.3	7	38.9	29	21.5
1501-2000 saat	1	2.9	2	4.1	3	13.0	1	9.1	1	5.6	8	5.9
2000 +	0	0	5	10.2	2	8.7	4	36.4	2	11.1	13	9.6
Toplam	34	100	49	100	23	100	11	100	18	100	135	100
X ²	28.359		P = 0.000									
Cramer's V	0.324		P = 0.000									

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirilmesi yapılmıştır.

Araştırılan işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyi ve büyükbaş hayvan birimi grupları çapraz tablolar ve bağımsızlık testi sonucu Çizelge 4.28'de incelenmiştir. Ki-kare analiz sonucuna bakıldığında değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Cramer's V testine göre kadın emek düzeyi ve büyükbaş hayvan birimi grupları arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Hayvan varlığının artışına bağlı olarak işletmede kadın emeğinin de arttığı çapraz tablodan anlaşılmaktadır. Şöyle ki hayvan varlığının daha düşük olduğu I. ve II grupta kadın emeği 0-1000 saat diliminde yoğunlaşırken hayvan varlığının yüksek olduğu IV. ve V. grupta kadın emeği 501-1500 saatli emek grubunda yoğunlaşmaktadır.

Çizelge 4.28. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin büyükbaş hayvan birimi gruplarına göre dağılımı

Kadın emeği düzeyi	İşletmelerin Büyükbaş Hayvan Birimi Grupları										Topla m	%
	I	%	II	%	III	%	IV	%	V	%		
0-500 saat	19	52.8	9	25.0	8	34.8	1	5.9	2	8.7	39	28.9
501-1000 saat	13	36.1	16	44.4	6	26.1	4	23.5	7	30.4	46	34.1
1001-1500 saat	4	11.1	7	19.4	4	17.4	6	35.3	8	34.8	29	21.5
1501-2000 saat	0	0	0	0	3	13.0	3	17.6	2	8.7	8	5.9
2000 +	0	0	4	11.1	2	8.7	3	17.6	4	17.4	13	9.6
Toplam	36	100	36	100	23	100	17	100	23	100	135	100
X ²	25.033		P = 0.000									
Cramer's V	0.304		P = 0.000									

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirilmesi yapılmıştır.

Çalışmada erkeklere “Kadın gelir getirici bir işte çalışabilir mi?” sorusu yöneltilmiş, alınan cevaplar ve kadın emek düzeyi arasındaki çapraz tabloları ve bağımsızlık testi sonucu Çizelge 4.29’da verilmiştir. Ki-kare analizi sonucuna bakıldığında değişkenler arasında bağımlılık, Cramer’s V testi sonucuna göre ise değişkenler arasında nispeten güçlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Kadın gelir getirici bir işte çalışabilir mi sorusuna 89 denek hayır yanıtını, 46 denek evet yanıtını vermiştir. Hayır yanıtı verenlerin %40.4’ü 501-1000 saatlik emek düzeyinde çalışanlar olurken, evet yanıtı verenlerin %28.3’ü 0-500 saatlik emek düzeyinde çalışanlardır. Bu soruya verilen yanıtlar ve kadın emeği dağılımına göre kadınların gelir getirici bir işte çalışmasına karşı çıkan erkekler, oransal olarak kadınlarını daha yoğun çalıştırmaktadırlar. Bu ikilem, kendi işletmemizde yeterince yapacak iş var gibi bir gerekçeye dayanabileceği gibi kadını dışarıda çalıştırmam anlayışından da kaynaklanabilir.

Çizelge 4.29. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin kadın çalışma gruplarına göre dağılımı

Kadın emeği Düzeği	Kadın Gelir Getirici İş’te Çalışabilir mi?				Toplam	%
	Evet	%	Hayır	%		
0-500 saat	13	28.3	26	29.2	39	28.9
501-1000 saat	10	21.7	36	40.4	46	34.1
1001-1500 saat	7	15.2	22	24.7	29	21.5
1501-2000 saat	7	15.2	1	1.1	8	5.9
2000 +	9	19.6	4	4.5	13	9.6
Toplam	46	100	89	100	135	100
X ²	21.718	P = 0.000				
Cramer’s V	0.401	P = 0.000				

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirilmesi yapılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyi ve emek karşılığının alınıp alınmadığına yönelik oluşturulan gruplara göre çapraz tablo ve bağımsızlık testi sonucu Çizelge 4.30’da gösterilmiştir. Ki-kare analizine göre emek düzeyi ve emeğin karşılığını alma arasında anlamlı bir ilişki vardır. Cramer’s V testi sonucuna bakıldığında ise değişkenler arasında orta düzeyde ilişkinin olduğu görülmektedir. 98 kadın tarımsal emeğinin karşılığını alamazken, 37 kadın emeğinin karşılığını alabilmektedir. Emeğinin karşılığını alamayan grup incelendiğinde en fazla hayır cevabını veren emek düzeyi 0-500 saat çalışan 36 kadındır. Emeğinin karşılığını

alanların en fazla bulunduğu emek düzeyi ise 501-1000 saat çalışan 16 kadındır. Genel olarak, emeğinin karşılığını alan kadınların oransal olarak daha yoğun, emeğinin karşılığını alamayan kadınların daha az yoğun çalıştıkları söylenebilir.

Çizelge 4.30. İncelenen işletmelerde tarımsal kadın emek düzeyinin emek karşılığı gruplarına göre dağılımı

Kadın emeği Düzeği	Kadınlar emeklerini karşılığını alabiliyor mu?				Toplam	%
	Evet	%	Hayır	%		
0-500 saat	3	8.1	36	36.7	39	28.9
501-1000 saat	16	43.2	30	30.6	46	34.1
1001-1500 saat	10	27.0	19	19.4	29	21.5
1501-2000 saat	3	8.1	5	5.1	8	5.9
2000 +	5	13.5	8	8.2	13	9.6
Toplam	37	100	98	100	135	100
X ²	10.732	P = 0.005				
Cramer's V	0.282	P = 0.005				

Not: Ki-Kare analiz şartının sağlanması için satır ve sütun birleştirmesi yapılmıştır.

4.13. Ekonometrik Model

Sıralı probit model oluşturulurken, kadın emek düzeyi grupları ile çalışmada ele alınan bütün parametreler arasında farklı model kombinasyonları denenerek en uygun model bulunmaya çalışılmıştır. Mevcut veri seti dahilinde, oluşturulan modelde kullanılan değişkenlere ait betimleyici istatistikler Çizelge 4.31'de görülmektedir. Erkeklerin %59'unun sosyal güvenlikleri bulunmakta, diğer üreticilerin ise yeşil kartları bulunmaktadır. İşletmelerin ortalama hayvan varlıkları büyükbaş hayvan birimi cinsinden 25.18'dir. İncelenen işletmelerde yaşayan kadınların %78'inin cep telefonu bulunmaktadır. İşletmelerde ortalama hanehalkı sayısı 5.75, çalışan birey sayısı ise 1.56'dır. İşletmelerin %27'sinin tarımdışı geliri bulunmaktadır. Ekonometrik modelde mekanizasyon düzeyi, işletmede birim alana düşen tarım alet-makinası sayısı olarak tanımlanmış ve incelenen işletmelerde ortalama mekanizasyon düzeyi 0.054 olarak belirlenmiştir. İşletmelerin arazi parça sayısı ağırlıklı ortalama olarak 8.7, genel ortalama 10.96 adet olarak belirlenmiştir. İşletmelerin ortalama ahır alanı 85.59 m² olarak belirlenmiş ve %56'sının süt sağım makinası bulunduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4.31. Modelde kullanılan değişkenlerin tanımlanması

Değişken Adı	Açıklama	Ortalama	Standart Sapma
SGK	Erkeğin sosyal güvenlik durumu (Binary), SGK: 1, Yeşil Kart: 0	0.59	0.49
BBHB	İşletmenin büyükbaş hayvan birimi cinsinden toplam hayvan varlığı	25.18	22.60
CEPTLF	Kadının cep telefonunun bulunup bulunmaması (Binary), Var: 1, Yok: 0	0.78	0.42
NUFUS	İşletmenin toplam hanehalkı sayısı	5.75	1.55
CALKISIS	İşletmede çalışan birey sayısı	1.56	0.71
TRDISGEL	İşletmenin tarımdışı gelirinin bulunup bulunmaması (Binary), Var: 1, Yok: 0	0.27	0.44
MEKDUZ1	İşletmenin mekanizasyon düzeyi	0.054	0.11
TPLPARCA	İşletme arazilerinin toplam parça sayısı	10.96	8.50
SUTSAGMK	İşletmede süt sağım makinasının bulunup bulunmaması (Binary), Var: 1, Yok: 0	0.56	0.64
AHIRALN	İşletmede bulunan ahırın büyüklüğü (m ²)	85.59	104.35

Erzurum İli Pasinler ilçesinde süt sığırcılığı yapan işletmelerde kadın emeği düzeyine etkili olan faktörleri analiz etmek amacıyla oluşturulan sıralı probit modeline ait katsayı ve birim (marjinal) etki sonuçları Çizelge 4.32’de verilmiştir. Modelin ekonometrik tutarlılığını sağlamak amacıyla, çalışmada 5 grup olarak incelenen kadın emek düzeyi, IV. ve V. gruplar birleştirilmek suretiyle 4 grupta analiz edilmiştir. Model sonuçlarına göre, modelin eşik değer parametreleri (Mu(1) ve Mu(2)) %1 düzeyinde önemli bulunmuştur. Eşik değerlerin ekonometrik olarak önemli bulunması, kadınların emek düzeyi gruplandırmasının isabetli olduğunu göstermektedir.

Model sonuçlarına göre; sabit katsayı, ailenin sosyal güvenlik durumu, işletmenin büyükbaş hayvan birimi cinsinden hayvan varlığı, kadının cep telefonunun bulunup bulunmaması, işletmede çalışan birey sayısı, tarım dışı gelirin olup olmaması değişkenleri istatistiksel açıdan önemlidir.

Maksimum olabilirlik yöntemi kullanılarak tahmin edilen sıralı probit modeline ait değişkenlerin katsayılarının doğrudan yorumlanması sakıncalıdır (Akbay ve ark., 2007). Açıklayıcı değişkenlerin olasılıklar üzerindeki etkilerinin, açıklayıcı değişkenlerin

değerlerine bağlı olması nedeniyle, parametre (β) tahminleri ile aynı değildir. Sıralı probit modelinde ek hesaplama yapmadan katsayıların nasıl yorumlanacağı açık değildir. Bu durum olasılıklar üzerindeki etkinin belirlenebilmesi için açıklayıcı değişkenlerin marjinal etkilerinin tahmin edilmesini gerektirir (Greene, 2008). Bu sebeplerden dolayı, sıralı probit model sonuçlarına ait katsayıların yorumlanması hataya sebep olabileceği için kadın emeği düzeyine etkili olan faktörler üzerine yapılacak yorumlar marjinal etkiler değerlendirilerek yapılmıştır.

Marjinal etkiler içerisinde sosyal güvenlik, hayvan varlığı, kadının cep telefonunun bulunup bulunmaması, ailede çalışan birey sayısı ve tarımdışı gelir varlığı değişkenleri istatistiksel açıdan önemlidir ve yorumlar bu değişkenler üzerinden yapılacaktır.

Sıralı probit model sonuçlarına göre ailenin sosyal güvenliğinin yeşil karttan SGK'ya dönüşmesi kadınların daha az yoğun çalıştığı birinci ($Y=0$) ve ikinci grupta ($Y=1$) bulunma ihtimalini azaltmakta, üçüncü ve dördüncü grupta olma ihtimalini artırmaktadır. Yani bir aile kendi sosyal güvenliğine sahipse, o ailede yaşayan kadının daha az çalışan grupta bulunma ihtimali azalmakta daha yoğun çalışan grupta bulunma ihtimali artmaktadır. Ailenin yeşil karttan kendi sosyal güvenliğe geçmesi durumunda birinci (en az yoğun çalışan) grupta bulunma ihtimali %13.8, ikinci grupta bulunma ihtimali %24.1 azalmakta, üçüncü ve dördüncü gruplarda bulunma ihtimali sırasıyla %9.5 ve %6.7 oranlarında artmaktadır. Daha genel bir ifadeyle, kendi sosyal güvenliği bulunan ailelerin kadınları muhtemelen diğerlerinden daha fazla çalışmaktadırlar. Model sonuçlarında ortaya çıkan bu durum realite ile bağdaşan bir sonuçtur. Zira, kendi sosyal güvenliği olan bir aile yeşil kartlı bir aileye göre daha fazla sermaye mallarına sahiptir. Yani daha yüksek üretim kapasitesi daha fazla iş anlamına gelmektedir.

İşletmenin hayvan varlığının artması, kadın emeğinin az olduğu işletme gruplarında bulunma ihtimalini azaltırken, daha yoğun emek gruplarında bulunma ihtimalini artırmaktadır. İşletmenin hayvan varlığının 1 BBHB artması birinci ve ikinci grupta bulunma ihtimalini sırasıyla %0.5 ve %0.1 azaltırken, üçüncü ve dördüncü grup

işletmelerde bulunma ihtimallerini yaklaşık %0.3 artırmaktadır. Kısaca, hayvan varlığının artması, kadın emeğini artırmaktadır.

Kadının cep telefonunun olması birinci grupta bulunma ihtimalini azaltırken, iki, üç ve dördüncü grupta bulunma ihtimalini artırmaktadır. Kadının cep telefonunun bulunması, birinci grupta olma ihtimalini %22.6 düşürürken, diğerlerinde bulunma ihtimalini ikinci grupta %3.2, üçüncü grupta %14.1 ve dördüncü grupta %8.2 artırmaktadır. Muhtemelen cep telefonu bulunan kadınlar bulunmayanlara göre daha fazla çalışmaktadırlar. Bu sonuç, gerçek hayatla bağdaşmaktadır. Şöyle ki, bir çiftçi ailesinde kadının cep telefonunun bulunması diğer faktörlerin etkisi saklı kalmak kaydıyla (eğitim, kültür vs.) ailenin gelir düzeyinin ve tarımsal kaynaklarının yüksekliğine işaret eder. Daha fazla tarımsal kaynağı (arzi, hayvan vs.) bulunan bir işletmede kadın, tarımsal altyapısı az olanlara göre daha fazla çalışmaktadır.

İşletmede çalışan birey sayısının bir birim artması kadının düşük emek yoğunluğunda bulunma ihtimalini azaltırken, daha yoğun emek grubunda bulunma ihtimalini artırmaktadır. Çalışan sayısının bir birim artması birinci ve ikinci gruplarda bulunma ihtimalini sırasıyla %28.2 ve %6.6 azaltırken, üç ve dördüncü gruplarda bulunma ihtimalini sırasıyla %20 ve %14.8 oranında artırmaktadır. Model sonuçlarına göre hayvan varlığı ve çalışan birey sayısındaki artışları aynı bağlamda değerlendirmek gerekir. Şöyleki, tarım işletmelerinde tarımsal kadın emeğinin iş çeşitlerine göre dağılımında görülebileceği gibi, kadın emeğinin %50'sinden fazlası süt ürünleri üretiminde kullanılmaktadır. Dolayısıyla daha fazla hayvan ve daha fazla çalışan, süt ürünleri üretimi için daha fazla hammadde anlamına gelmekte ve nihayetinde daha fazla kadın emeğine ihtiyaç duyulmaktadır.

İşletmede tarımdışı gelirin varlığı kadın emeğinin yoğun kullanıldığı üçüncü ve dördüncü emek gruplarında bulunma ihtimalini azaltırken, daha az yoğun kadın emeğinin kullanıldığı birinci ve ikinci gruplarda bulunma ihtimalini artırmaktadır. İşletmede tarımdışı gelirin varlığı üçüncü grupta bulunma ihtimalini %11, dördüncü grupta %6.9 azaltırken, birinci grupta bulunma ihtimalini %16.9 ve ikinci grupta %1.1

artırmaktadır. Bu sonuç gerçek hayatla örtüşmektedir. İşletmelerde tarımdışı gelir varlığı, ailenin geçiminin sadece tarımsal gelire bağlı olmadığını dolayısıyla üretim ölçeğinin asgari yaşam düzeyini sağlayacak ölçeğin altında olabileceğini göstermektedir. İşletmede tarımdışı gelir varlığı ile daha küçük ölçek daha küçük emek ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 4.32. Ordered probit model sonuçları

Değişkenler	Tahmin Edilen Katsayılar	Marjinal Etkiler			
		Y=0	Y=1	Y=2	Y=3
Sabit	-1.70617*** (-3.41)	--	--	--	--
SGK	0.45361* (1.85)	-0.13782* (-1.80)	-0.2407* (-1.18)	0.09453* (1.88)	0.06736* (1.77)
BBHB	0.01687*** (3.24)	-0.00500*** (-3.15)	-0.00117*** (-1.50)	0.00354*** (3.03)	0.00262*** (2.72)
CEPTLF	0.67948*** (2.65)	-0.22590** (-2.43)	0.00321** (0.10)	0.14047*** (2.75)	0.08221*** (2.77)
NUFUS	-0.01669 (-0.25)	0.00494 (0.25)	0.00115 (0.25)	-0.00351 (-0.25)	-0.00259 (-0.25)
CALKISIS	0.95059*** (6.15)	-0.28167*** (-5.63)	-0.06572** (-1.62)	0.19967*** (5.09)	0.14773*** (3.79)
TRDISGEL	-0.52523** (-1.98)	0.16865* (1.85)	0.01087* (0.48)	-0.11010** (-1.99)	-0.06942** (-2.12)
MEKDUZ1	1.21051 (1.29)	-0.35869 (-1.28)	-0.08370 (-1.02)	0.25427 (1.28)	0.18812 (1.24)
TPLPARCA	0.01497 (1.16)	-0.00444 (-1.16)	-0.00104 (-0.95)	0.00314 (1.15)	0.00233 (1.13)
SUTSAGMK	-0.11569 (-0.69)	0.03428 (0.69)	0.00800 (0.64)	-0.02430 (-0.68)	-0.01798 (-0.68)
AHIRALN	-0.00174 (-1.59)	0.00051 (1.59)	0.00012 (1.15)	-0.00036 (-1.58)	-0.00027 (-1.50)
Mu(1)	1.18997*** (9.69)				
Mu(2)	2.14439*** (13.11)				
Logaritmik Olabilirlik Fonksiyonu			-150.49252		
Kısıtlı Logaritmik Olabilirlik Fonksiyonu			-181.62914		
Khi-Kare (10 d.f.)			62.27323		
Önem Seviyesi			0.000		

Not: ***, **, * ==> Önem Seviyesi: 1%, 5%, 10%. Parantez içerisindeki değerler t değerleridir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, Erzurum ili Pasinler ilçesinde tarım işletmelerinde kadınların süt sığırcılığındaki emeğini analiz etmiştir. Araştırma alanının coğrafi yapısı incelendiğinde, denizden yüksekliği 1740 metre olan Pasinler ilçe merkezinin yıllık ortalama sıcaklığı 5.6°C' dir. Pasinler, Erzurum'a göre yazların daha sıcak, kışların ise soğuk ve dolayısıyla da karasallığın daha şiddetli olduğu bir yerleşmedir. Pasinler'de, ana hatları ile Doğu Anadolu karasal iklim tipi etkili olmaktadır. Kışlar uzun, soğuk ve az yağışlı, baharlar kısa yağışlı, yazlar ise sıcak ve kuraktır. Tüm bu şartlardan dolayı yörede bitkisel üretim kısıtlı yapılırken hayvansal üretim yoğun olarak yapılabilmektedir. Pasinler süt sığırcılığında arzu edilen serin iklime, kaliteli yem bitkileri üretimine, geniş mera alanlarına, mevcut rakımından dolayı kirlilikten uzak doğal ortama ve hayvancılık kültürünün benimsenmiş olması gibi avantajlara sahiptir. Tarım ve Orman Bakanlığı Erzurum İl Müdürlüğü'nden alınan verilere göre Erzurum ilinde yıllık 1000 tonun üzerinde süt üretimi yapan en fazla kırsal mahalle Pasinlere aittir. Pasinler ilçesinde toplam sağılan hayvan varlığı sayısı 262 052, yıllık toplam süt üretimi ise 691 810 tondur. Pasinler ilçesinin bu birinciliği yörede kırsal alanda kadının süt sığırcılığındaki emeğinin incelenmesini gerekli kılmıştır.

Çalışma da toplam 22 kırsal mahallede, 135 süt sığırcılığı yapan tarımsal işletmede hanehalkı reisi ve eşiyle ayrı ayrı görüşülerek anket formları doldurulmuştur. Araştırmanın ilk aşaması hanehalkı reisinden alınan nüfus, eğitim durumu, sosyal güvence, gelir kaynakları, arazi varlığı, tarımsal makine varlığı, gayrimenkul durumu, hayvan varlığı, arazi tasarruf şekli bilgileriyle, ikinci aşamada ise kırsal alanda çalışan kadınlardan alınan yıllık süt ürünleri üretim miktarı, kullanılan emek ve bu emeğe etki edebilecek sosyo-ekonomik faktörlerin belirlenmesi ile tamamlanmıştır.

Yörede hanehalkı reislerinden alınan bilgilere göre işletmeler arazi varlığı genişliklerine göre 5 tabakada incelenmiştir. 0-50 da (I. grup) arazisi olan işletme sayısı 37 olarak bulunmuştur ve toplam içerisinde %27.4'lük payı ile birinci sırayı almıştır. Türkiye genelinde küçük ölçekli aile işletmelerinin varlığının fazla olduğu bilinmektedir.

Toplam 132.8 da arazinin ortalama 90.2 dekarı mülk araziden oluşmaktadır. Üretim deseni incelendiğinde ilçede tahıllar arasından en fazla buğday ekildiği, yem bitkilerinden en fazla fiğ ekildiği, endüstri bitkilerinden ise en fazla ayçiçeği ekildiği tespit edilmiştir.

Araştırma yapılan işletmelerin nüfus ve cinsiyet dağılımına bakıldığında, 15-49 yaş aralığındaki kadın ve erkek sayısının tüm gruplarda diğer yaş aralıklarına göre fazla olduğu görülmüştür. Bu verilere dayanarak anket yapılan işletmelerin yoğun aktif nüfusa sahip olduğu söylenebilir. Okur yazar olma durumuna bakıldığında erkeklerin tamamının eğitim aldığı görülmüştür. Kadınlarda ise 18 bireyin okur yazar durumunda olduğu ancak herhangi bir okuldan mezun olmadığı belirlenmiştir. 8 yıllık zorunlu eğitimin yürürlüğe girmesi ile kadınların ilköğretim mezunu olma durumunu artırdığı bilinmektedir. 18 kadının yaşları itibari ile bu yasadan önce okula gönderilmediği anlaşılmıştır.

İşletmelerin gelir durumu sorgulandığında en fazla geliri hayvansal üretimden elde ettikleri görülmüştür. Toplam gelir içerisinde hayvansal gelirin payı %57.8'dir. Yörenin iklim şartları ve coğrafi yapısı düşünüldüğünde bu kaçınılmaz bir durumdur. Hayvan varlığı durumu incelendiğinde yerli, melez ve kültür olmak üzere tüm ırklardan hayvanın mevcut olduğu ve bakımının kısmen yapılabildiği anlaşılmıştır. Hayvansal ürün üretimi olarak kadınlar tereyağı, peynir ve yoğurt yapmaktadır. Yaptıkları ürünlerin belli bir miktarını evde tüketirken kalan kısmını satmakta ve gelir elde etmektedir. Tereyağı ve peynir yapımına yoğun emek veren kadınlar maalesef saatlikleri ürünün fiyatında söz sahibi değildir. Piyasa şartlarına göre belirlenen fiyattan satılan ürünlerin geliri genellikle kadının eline geçmeden eşinde kalmaktadır. Kırsal alanda kadınlara özdeşleşen tereyağı ve peynir yapımı, süt sağımı, çapalama işleri gibi tarımsal üretim faaliyetlerinin araştırma kapsamındaki işletmelerde de yüksek oranda olduğu belirlenmiştir.

İncelenen işletmelerde kadınlar tarım alanında yılda ortalama olarak 976.3 saat emek harcamaktadırlar. Bu emek miktarının %59.1'i süt ürünleri üretimine, %32.1'i

hayvansal üretim faaliyetlerine ve %8.8'i ise bitkisel üretim faaliyetlerine ayrılmaktadır. Kadınların en fazla emek harcadığı üretim faaliyetleri ise sırasıyla peynir üretimi, süt sağımı ve tereyağı üretimidir.

Kırsal kadın emek miktarlarının farklı değişkenlerle olan bağımsızlık düzeyini ölçmek amacıyla yapılan Ki-Kare analiz sonuçlarına göre önemli olanlar detaylı şekilde incelenmiştir.

Kadın emek düzeyi işletme büyüklüğüne göre incelendiğinde işletme ölçeği arttıkça emek miktarının arttığı belirlenmiştir. Artış trendi en büyük alana sahip işletmelerde maksimum noktayı geçerek azalmaya başlamıştır. Bu sonuç, büyük ölçekli işletmelerde kadın emeğine duyulan ihtiyacın tarım alet ve makinalarıyla ikame edildiğini göstermektedir. Erkeğinin üye olduğu kooperatif ve dernek sayısı arttıkça kadın emek miktarında da bir artış olduğu belirlenmiştir. Buda demek oluyor ki erkeğin üye olduğu kurumlarla ilgilenirken kırsal alanda kadına daha fazla iş düşmektedir. İşletmelerde erkeğin yanı sıra çocuklarında üretime katılması kadının yükünü hafifletmiştir.

Kadın emek miktarı ile hayvansal üretim arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna göre hayvansal üretimin artması daha fazla kadın emeğine ihtiyaç doğurmaktadır çünkü hayvancılıkta en fazla emek isteyen işleri kadınlar üstlenmiştir. Hayvansal geliri arttırmak için erkeğin uygulayacağı her yöntem direkt olarak kadın emeğini etkileyecektir.

İşletmelerin büyük çoğunluğu ahır büyüklüğünün en küçük olduğu I. grupta yer almaktadır. Ancak genel olarak ahır büyüklüğünün artmasının kadın emeğini artırıcı bir etkisi görülmektedir. Bu sonuca paralel olarak, işletmedeki inek sayısı emek miktarının en önemli değişkenlerindedir. İnek sayısının artması yahut azalması kadının ahırda geçireceği zamanı etkilemektedir. İnek sayısının artması kadın emeğini artırırken azalması ise emek miktarını azaltarak kadının işinin daha erken bitmesine ve kendine daha fazla zaman ayırmasına yardımcı olacaktır. İncelenen işletmelerde ya süt sağım makinası bulunmamakta yada var olan makine kullanılmamaktadır. Bu durumun nedeni

olarak kadınlar süt sağım makinasına yerli hayvanların zor alıştığını, makine kullanmadan önce yapılan temizlik işlerinin uzun sürdüğünü, hayvan sayısı az olduğundan elle sağımın daha hızlı olduğunu belirtmişlerdir.

“Kadınlar gelir getirici bir işte çalışabilir mi?” sorusuna hayır yanıtı verenler çoğunluktadır. Bunun nedeni ise eşini sadece kendi işletmesinde ücretsiz çalıştırmaya devam etmek yada kadının çalışıp para kazanması zorunlu değildir mantığıdır. Durum böyle iken birçok kadın kendi işletmelerinde çalıştıkları zaman da emeklerinin karşılığını alamadığını belirtmiştir. Emeginin karşılığını alan kadınlara da ücret verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonometrik analiz sonuçlarına göre ailenin kendi sosyal güvenliğinin olması, işletmedeki hayvan varlığının artması, kadının cep telefonunun bulunması ve ailede çalışan birey sayısının artması o işletmede yaşayan kadının daha fazla çalıştığına işaret etmektedir. İşletmenin tarımdışı gelirinin bulunması ise kadın emek düzeyini düşürmektedir.

Erzurum ili Pasinler ilçesinde yapılan bu araştırmada elde edilen sonuçlara göre, bölgede yaşayan kırsal kadınların sosyal hayatlarında daha etkin olmaları ve kendilerine daha fazla zaman ayırabilmeleri için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Pasinler İlçesinde faaliyette bulunan süt sığırcılığı işletmelerinde kadın emeğini azaltmaya yönelik olarak, işletmelerin mekanizasyon düzeyi yükseltilmelidir. Ekimin mibzerle yapılması, çapalamada çapa makinasının kullanılmasını sağlayacaktır. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı Makine-Ekipman Destekleme projelerinde, kadın emeğinin yoğun kullanıldığı işletmelere pozitif ayrımcılık yapılmalıdır. Özellikle, kadın emeğinin yoğun kullanıldığı üretim faaliyeti mekanizasyonuna öncelik verilmelidir.
- Kadın emeğinin yoğun kullanıldığı süt ürünleri üretimi faaliyetlerinde, sütün neden mandralara veya soğuk zincire (varsa) verilmeyipte işletmede değerlendirildiği sorgulanmalıdır. Üretici, sütünü kendisi değerlendirerek hem evsel tüketimini

karşılama hem de sütü daha değerli bir ürüne çevirerek gelirini artırmaktadır. Tüketicilerdeki kırsal mahalle tereyağı, kırsal mahalle peyniri imajında bu davranışta etkisi bulunmaktadır. Yerel bir değer olarak belkide muhafaza edilmesi gereken bu üretim faaliyetinin, kadın emeğini azaltacak şekilde mekanize edilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, süt ve süt ürünleri üretimi, hijyen ve gıda güvenliği gibi konularda kadınlara mutlaka eğitim verilmelidir.

- Hayvansal üretimde daha fazla teknoloji kullanılarak kadınların el emeği ile yaptığı işler azaltılmamıştır. Özellikle kadınların önemli bir zamanını alan ve günlük olarak periyodik olan süt sağım işinin otomatize edilmesi gerekmektedir. Birçok hane de var olmasına rağmen kullanılmayan süt sağım makinaları hakkında yapılacak tarımsal eğitim ve yayımlar, kadınları bu makinaları yeniden kullanmaya teşvik edecektir. Hatta bu alanda yarışmalar düzenlenerek küçük ödüllerle kadınların ilgisi daha fazla çekilebilir. Daha ileri boyutta ahırların modernizasyonu hayvancılıktaki kadın emeğini ciddi oranda azaltacaktır.
- İncelenen işletmelerde kadın emeğinin üretime katılması fakat gelirden pay alamaması önemli bir sorundur. Kadının emeğinin karşılığının bulunduğu ve bu karşılığın kendisine verilmesi gereken bir hak olduğu gerçeği, erkek egemen bir toplumda kendiliğinden kabul görecektir bir durum değildir. Dolayısıyla bu anlayışın devlet tarafından tesis edilmesi gerekmektedir. Kamu sektöründe, İşkur tarafından yürütülen Toplum Yararına Programları (TYP) kapsamına kadın çiftçiler alınmalı, belli bir süre sosyal güvenlik ve özlük hakları devlet tarafından ödenmelidir. Kadınlar, halihazırda kendi işletmelerinde yürüttükleri işlerine devam etmeli özlük hakları TYP Programı tarafından karşılanmalıdır.
- Ekonomik kararlarda daha etkin olabilmeleri için kadınların eğitim seviyeleri artırılmalıdır. Üretimde emekleriyle pay sahibi olan kadınların eğitilmesi, üretime alın terlerinin yanısıra akıllarının de katılmasını sağlayacak, devlet tarafından uygulanacak üretim politikalarının benimsenmesini hızlandıracaktır.
- Genellikle erkeklere yönelik yapılan fuar gezilerine artık kadınlarda dahil edilerek farklı yerler görmeleri, farklı ürünler tanımaları, daha fazla insanla muhatap olarak özgüvenlerini arttırmaları sağlanabilir. Yeni insanlarla tanışıp kendilerini ifade edebilmeleri sosyal ilişkiler açısından önemlidir.

- Pasinler ilçesi hayvancılık açısından önemli bir bölgedir. Kadınların bu alandaki rolü düşünüldüğünde kadınlara hayvan bakımı, süt sağımı gibi hayvancılık alanına ait konularda verilecek eğitimler sonuçsuz kalmayacaktır.
- Kırsaldaki kadınların çalışma zamanı dışında kalan zamanlarını da verimli ve mutlu geçirmelerini sağlayacak faaliyetler de planlanmalıdır. Kadınlar için açılacak halk eğitim kurslarında el sanatları, dikiş kursları gibi aktivitelerle hem sosyal yönlerini geliştirebilir hemde bu yoğun iş temposunda kendilerine zaman ayırmaları sağlanabilir. Kırsal mahalle şartlarında, kadınların evleri dışında da biraraya gelebilecekleri mekanlar oluşturulmalıdır.
- Kızların eğitim hayatlarına müdahale edilerek ilköğretimi bitirdikten sonra okulla ilişkisinin kesilmemesi sağlanmalıdır. Erkekler bu konuda biraz daha şanslı olsada onların aldıkları eğitimin yetersiz olduğu gözardı edilmemelidir. Bu yönde geliştirilecek politikalar kadın ve erkeğin eğitim düzeyini arttırmada önemli katkılar sağlayacaktır.
- Yörede bulunan kooperatiflerde kadın üye varlığının artması veya kadınların biraraya gelebilecekleri kooperatiflerin kurulması teşvik edilmelidir.
- Kırsal mahallelerde kreş ve anaokulları kurulmalıdır. Kadınlar tarımsal işlerde çalışırken çocuklarının kaliteli vakit geçirmelerini sağlanabileceği gibi kadınlara kendilerine ayırabilecekleri zaman da oluşturulacaktır. Kreş veya anaokulu bulunmayan yerlerde tarımsal faaliyetlerde çocuğu yanında olan kadınlar, devlet tarafından verilen eğitimlerde de annenin isteğine bağlı olarak çocuyla beraber katılım sağlayabilmelidir.
- Erzurum'un kültürel yapısında var olan ve halen daha uygulanan 'hap' yöntemi yaygınlaştırılarak ürünlerin değerlendirilmesinde verimlilik artırılabilir. Erzurum ve çevresinde yüzyıllardır uygulanan imece yönteminde, miktarı az olan hammadde (süt) her gün bir komşuda birleştirilerek işlenir, bu sayede işgücü ve üretim verimliliği artırılır. "Hap" yöntemi yaygın hale getirilerek daha fazla ürün elde edilebilir. Örneğin Küçüktuy mahallesinde süt miktarı yağ ve peynir yapmaya yetersiz olduğu için

komşular arasında haftalık olarak biriktirilerek her hafta bir haneye hayvansal ürün yapılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akay, B. 2017. “Gelir Getirici Faaliyetlerde Kırsal Kadının Etkinliğinin Artırılması Üzerine Bir Çalışma: Erzurum İli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, S:19, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Akbay, C., Tiryaki, G. Y., & Gul, A. (2007). Consumer Characteristics Influencing Fast Food Consumption In Turkey. *Food Control*, 18(8), 904-913.
- Altınpınar, T., Gülçubuk, B. (2004). Ankara İli Polatlı İlçesinde Gezici Kad In Tarım İşçilerinin Çalışma Ve Yaşam Koşulları. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 10(1).
- Anonim, 2000. “Kırsal Alan Kadınının İstihdama Katılımı”, T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Şubat, Ankara.
- Arıkan, G. 1988. “Kırsal Kesimde Kadın Olmak”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 5(2), 1-16.
- Aysu, A. 2009. Piyasa Ve Küçük Köylülük. *Mülkiye Dergisi*, Bahar, 223-237.
- Bahadır, A., 2005. Tarihte Ve Günümüzde Kadın. *İlkadım Dergisi*, 06/2005.
- Batool, Z., Warriach, H. M., Ishaq, M., Latif, S., Rashid, M. A., Bhatti, A., Murtaza, N., Arif, S., Wynn, P. C. 2014. “Participation Of Women In Dairy Form Proctices Under Smallholder Production System In Punjab, Pakistan”, *The Journal Of Animal & Plant Sciences*, 24(4), 1263-1265.
- Cantürk, A., 2017. “Erzurum Evresindeki Peynir İşletmelerinde Kullanılan Peynir Mayalarının Mikrobiyolojik, Duyusal Ve Tenolojik Özelliklerinin Tespiti”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Clugston, C. 2014. *The Business Case For Women’s Participation İn Agricultural Cooperatives*.
- Çiçek, A., Erkan, O. 1988. *Tarım Ekonomisinde Araştırma Ve Örnekleme Yöntemleri*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 12, Ders Notları Serisi No: 6, Tokat.
- Dağdemir, V., 2005. Bayburt İli Kop Ve Burnaz Dere Havzalarında Hayvancılık Yapan İşletmelerin Genel Durumu Ve Kooperatifleşmeye Bakış Açısı, *Kooperatifçilik Dergisi*, Sayı:147, S:48-58, Ankara
- De Brauw, A., Li, Q., Liu, C., Rozelle, S., Zhang, L. 2008. “Feminization Of Agriculture İn China? Myths Surrounding Women's Participation İn Farming”, *The China Quarterly*, 194, 327-348.
- Ecevit, M. 1994. “Tarımda Kadının Toplumsal Konumu: Bazı Kavramsal İlişkiler”, *Amme İdaresi Dergisi*, 27(2), 89-96.
- Ezihe, J. A., Agbugba, I. K., Iornum, W. 2014. “Economic Assessment Of Rural Women Participation İn Processing And Marketing Of Soybean İn Tarka Lga Of Benue State Nigeria”, *Current Agriculture Research Journal*, 2(1), 43-50.
- Food And Agriculture Organization. www.Fao.Org/3/A-I6301o.Pdf Son Erişim Tarihi: 31 Temmuz 2017
- Ghosh, M., & Ghosh, A. 2014. “Analysis Of Women Participation İn Indian Agriculture”, *Journal Of Humanities And Social Science*, 19(5), 1-6.
- Greene W.H. 2008. *Econometric Analysis*. Sixth Edition. Pearson Prentice-Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 07458.

- Greene W.H. 2008. *Econometric Analysis*. Sixth Edition. Pearson Prentice-Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 07458.
- Greene Wh (2003). *Econometric Analysis*, 5th Ed., Prentice Hall (Upper Saddle River, Nj.).
- Gülçubuk, B. (2017). 6331 Sayılı Tarımda İş Sağlığı Ve Güvenliği Kanunu Tarımda Çalışanlar İçin Bir Şey İfade Eder Mi?. *International Journal Of Social Sciences And Education Research*, 3(2), 573-582.
- Gülçubuk, B., 1999. "Tarımsal Üretimde Ve Kırsal Kalkınmada Kadının Yeri Ve Önemi". *Gıda, Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Ve Köy Dergisi*, Sayı 125, S-36-41, Ankara.
- Gülçubuk, B., Karabıyık, E. (2002). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikası Ve Yükümlülükleri. *Türkiye*, 5, 18-20.
- Gülçubuk, B., Yasan, Z. (2009). İşsizlik Yoksulluk Göç Kısıncında Kırsal Alanda Kadın Emegi. *Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi*, 13-16.
- Gülçubuk, B., Yasan, Z. 2009. "İşsizlik Yoksulluk Ve Göç Kısıncında Kırsal Alanda Kadın Emegi", 21.Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar, 3, 90-97.
- Günaydın, G. 2009. Türkiye Tarım Politikalarında "Yapısal Uyum". 2000'li Yıllar. *Mülkiye Dergisi*, Bahar, Cilt Xxxııı, Sayı: 262: 175-223.
- Gwary, M.M., Nuhu, H.S., Burabe, B.I., Toro, N.A. 2015. "Analysis Of Determining Factors To Women's Participation In Poultry Production In Toro Local Government Area Of Bauchi State, Nigeria", *Global Advanced Research Journal Of Agricultural Science*, 4(8), 479-484.
- Hablemitoğlu, Ş.. 1998. Kırsal Alanda Kadınlar Ve Sürdürülebilir Gıda Güvenliği. *Tarım Ve Köy Dergisi*, 123: 32-35.
- Hablemitoğlu, Ş.. 2001. Kırsal Kesimde Kadınların Güçlenmesi Ve "Bilgi" Arasındaki İlişki. *Çiftçi Ve Köy Dünyası*, 16 (203): 17-19.
- Haddar, M., 2017. "Yayık Tereyağı Üretiminde Farklı Kültür Kullanım Olanaklarının Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kadim, F., Ar, H., Gülçubuk, B. 2014. "Gıda Güvenilirliği Açısından Kırsal Alandaki Kadınlar Ve Aile Çiftçiliğinin Önemi", *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu*, 30-31.
- Kan, A. 2012. "Kırsal Alanda Tarım İşletmelerinde Yoksulluk Ve Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Konya İli Hadim İlçesi Örneği", *Doctoral Dissertation*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagölge, C., 1996, *Tarımsal İşletmecilik*. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 326, Erzurum
- Karagölge, C., 2001. *Tarımsal İşletmecilik-Tarım İşletmelerinin Analizi Ve Planlanması*. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 153, Erzurum.
- Karagöz, Y., 2010. *Nonparametrik Tekniklerin Güç Ve Etkinlikleri*. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı: 33 (018-040).
- Kıfle, D. 2013. "Gender Role In Agricultural Production In Some Parts Of Ethiopia: A Brief Review", *International Journal Of Research In Applied, Natürel And Social Sciences*, 1(2), 49-52.
- Kır, S., 2010. "Konya İli Karapınar İlçesi Küçükbaş Hayvancılık İşletmelerinde Çalışan Kadınların Bilgiye Ulaşım Düzeyleri Ve Yayım Yaklaşımları", Yüksek Lisans Tezi , Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Korkmaz, A., Tüfekçi, Ö. G. N. U. 2007. “Çalışma Hayatında Tarımda Kadın Ve Sorunları: Ağlasun İlçesi Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(1).
- Kulak, E. 2011. Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri. 1980 Sonrası Gelişmeler. Uzmanlık Tezi, T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Kumbasaroğlu, H., 2009. ” Erzurum İli Tarım İşletmelerinde Tarım Makinelerine Sahip Olmanın İşletme Geliri Ve Ürün Maliyetleri Üzerine Etkisi “ , Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kumbasaroğlu, H., Dağdemir, V. (2007). “Erzurum Merkez İlçede Tarım Arazilerinde Parçalılık Durumuna Göre Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 38(1), 49-58.
- Kumbasaroğlu, H., Dağdemir, V. 2011. Erzurum İlinde Tarım Makinelerine Sahip Olan Ve Olmayan İşletmelerin Sermaye Yapılarının Karşılaştırılması. Alinteri Zirai Bilimler Dergisi, 21 (B) – 2011 1-10, Issn:1307-3311.
- Luqman, M., Ashraf, E., Hussan, M. Z. Y., Butt, T. M., Iftikhar, N. 2012. “Extent Of Rural Women’s Participation In Agricultural Activities”, *International Journal Of Agricultural Management And Development (Ijamad)*, 2(1).
- Mohammed, B. T., & Abdulquadri, A. F. 2012. “Comparative Analysis Of Gender Involvement In Agricultural Production In Nigeria”, *Journal Of Development And Agricultural Economics*, 4(8), 240-244.
- Özmete, E. 2012. “Kırsal Kalkınma İçin Kadınların Güçlendirilmesi: Sosyal Hizmet Modelleri “Womens" Empowerment For Rural Development: Social Work Models”, *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 117-128.
- Peker, E., Kubar, Y. (2012). Türkiye’de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İibf Dergisi*, 14(2), 173-188.
- Rea, L., Parker, R.A. (1992). *Designing And Conducting Survey Research*. San Francisco: Jossey-Boss.
- Sirman, N. 1991. Gelişme Sürecinde Kırsal Kesim Kadının Statüsü: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. İçinde: Tkv-İlo Raporları S:16-29.
- Soltani, S., Ahmadpour, A., Feali, S. 2011. “Factors Influencing Rural Women Participation In Agricultural Extension Programs, Case Study Mazandaran, Iran”, *International Journal Of Agricultural Science And Research*, 2, 17-24.
- Tarım Ve Orman Bakanlığı. [Http://Erzurum.Tarim.Gov.Tr/](http://Erzurum.Tarim.Gov.Tr/) Son Erişim Tarihi: 20 Haziran 2017
- Tavşanlı, H.,2015. “ Geleneksel Tekniklerle Üretilen Yoğurtlardan Ve Doğadaki Bitkisel Örneklerden Yoğurt Kültürlerinin İzolasyonu İdentifikasyonu Ve Karakterizasyonu”, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Tologbonse, E. B., Jibrin, M. M., Auta, S. J., Damisa, M. A. 2013. “Factors Influencing Women Participation In Women In Agriculture (Wia) Programme Of Kaduna State Agricultural Development Project, Nigeria”, *International Journal For Agricultural Economics And Extension*, 2329-979.
- Tuvañç, İ. A., Dağdemir, V. (2009). Erzurum İli Pasinler İlçesinde Silajlık Mısır Üretim Maliyetinin Tespiti Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 61-69.

- Uzunöz, M., Büyükbay, E. O., & Bal, H. S. G. (2008). Kırsal Kadınların Gıda Güvenliği Konusunda Bilinç Düzeyleri (Tokat İli Örneği). *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 35-46.
- Yavuz, F. 2001. *Econometrics, Theory And Application, Lecture Notes* (Published In Turkish). College Of Agriculture, Ataturk University. Publication Number: 185, Erzurum.
- Yavuz, F., Sezgin, A., Demir, O. 2016. Erzurum Sütçülük Sektöründe Soğuk Zincir İyi Uygulama Örneklerinin Oluşturulması Ve Yayınlaştırılması Üzerine Bir Çalışma. *Tead*, 2016; 2(1).
- Yavuz, F., Shawin, M. S., Terin, M., Akay, B., Güler, İ. O., Ağsu, K., 2017. "Gelir Getirici Faaliyetlere Karar Vermede Kırsal Kadının Rolü Üzerine Bir Çalışma: Kuzeydoğu Anadolu Tral Bölgesi Örneği", 18. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması Ve İstatistik Sempozyumu.

ÖZGEÇMİŞ

10.04.1988 yılında Erzurum'da doğdu. İlkokulu Orgeneral Selahattin Demirciođlu İlköğretim okulunda, liseyi Nenehatun Kız Lisesi'nde tamamladı. 2010 yılında Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakóltesinde lisans eğitimine başladı. 2014 yılında mezun oldu. 2018 yılında özel bir şirkette çalışmaya başladı.

